

KATARZYNA JASTRZĘBSKA

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0336-307X>

Uniwersytet Jagielloński

BOJKOT. (NIE)OBECNOŚĆ KULTURY ROSYJSKIEJ W POLSCE

Boycott. The absence of Russian culture in Poland

The article is an analysis of the problem of boycotting Russian culture in Poland as a reaction to the Russians' attack on Ukraine that began on February 24th, 2022. The first part of the article identifies numerous examples of changes in repertoires of Poland philharmonics and theatres, as well as the abeyance of cyclical cultural events. The author also showcases the current trend in promoting Russian literature, using examples. The second part of the article reports on the discourse about the scale, the intent and the effects of boycotting Russian literature in Poland that is taking place in the pages of large-circulation Polish magazines.

Keywords: boycott, Russian culture, literature, war, Ukraine, Russia, Poland.

Wydarzenia w Rosji ostatnich lat, takie jak intensyfikacja form nakazowych w zarządzaniu rosyjską kulturą, wzmożone działania cenzury, odgórnie sterowane, agresywne komentarze prorządowych mediów skierowane przeciwko artystom niezależnym, funkcjonowanie listy agentów zagranicznych, wyroki, w tym wydawane zaoczne, na poszczególnych twórców, pokazują skalę putinowskiego reżimu. Wyrażenie sprzeciwu wobec napaści na Ukrainę i trwającej wojny, krytyka polityki Kremla, protesty w obronie więźniów politycznych, wezwania do natychmiastowego wycofania wojsk rosyjskich z terenów Ukrainy, skutkują dla prodemokratycznych przedstawicieli świata rosyjskiej kultury oskarżeniami o szpiegostwo i terroryzm, wyrugowaniem ich dokonań z przestrzeni publicznej, na przykład poprzez wycofanie dzieł z księgarni i bibliotek i pozbawieniem autorów należnych honorariów:

Książki Bykowa są dziś wycofywane z półek księgarni, tak samo jak książki Ludmiły Ulickiej, Władimira Sorokina czy Dmitrija Głuchowskiego. Ta lista jest bardzo długa. O jakim rosyjskim twórcy z czołówki światowej by nie pomyśleć, okazał się

on już „agentem zagranicy”, „zdrajcą”, „wrogiem”, którego proces „wymazywania” już się rozpoczął¹.

Zgodnie z informacją zawartą na stronie portalu GOGOV (о главном в России без политики), która dotyczy listy zagranicznych agentów:

На 6 сентября 2024 года в реестре содержится 854 позиции в том числе и людей ранее исключенных из реестра иностранных агентов. В реестре можно найти ФИО, дату рождения, ОГРН, ИНН, регистрационный номер, СНИЛС, адрес, информационный ресурс, основание включения в реестр².

Na liście „agentów zagranicznych” znajdują się między innymi nazwiska Borysa Akunina (wł. Grigorij Czchartiszwili), Arkadija Babczenki, Dmitrija Bykowa, Dmitrija Głuchowskiego, Wiktora Szenderowicza, Ludmiły Ulickiej, ale też Dmitrija Muratowa, dziennikarza, redaktora naczelnego niezależnej „Nowej Gazety”, laureata Pokojowej Nagrody Nobla w 2021 roku. Nazwisk na liście ciągle przybywa — 27 września bieżącego roku trafili na nią: pisarz, eseista i literaturoznawca Aleksandr Genis; były dyrektor generalny nagrody literackiej Bolszaja Kniga Gieorgij Uruszadze, który pełnił tę funkcję w latach 2005–2022 oraz historyk zajmujący się badaniami relacji rosyjsko-europejskich i kulturoznawca Aleksander Etkind.

Całkowicie podporządkowana Kremlowi prokuratura bez wahania skazuje rosyjskich artystów na wieloletnie wyroki. W maju 2023 roku moskiewski sąd skazał:

reżysera Iwana Wyrypajewa na karę 8 lat łagru za „rozpowszechnianie nieprawdziwych informacji” o rosyjskiej armii. Wyrypajew udzielał zachodnim mediom wywiadów, w których krytykował wojnę i Putina, mówił o zbrodniach w Buczy itd. W sierpniu 2023 r. na taki sam wyrok i z tego samego artykułu kk został skazany pisarz Dmitrij Głuchowski (Dmitry Glukhovsky), autor popularnego cyklu powieściowego „Metro”. Wyroki zapadły zaocznie — i Wyrypajew, i Głuchowski mieszkają za granicą³.

¹ W. Radziwinowicz, *Rosja odbierze niepokornym pisarzom mieszkania i majątki. Twórca ustawy: Niech zdychają jak psy ostatnie*, „Gazeta Wyborcza”, 4.02.2024, <https://wyborcza.pl/7,75399,30664382,rosja-odbierze-niepokornym-pisarzom-mieszkania-i-majatki-tworca.html> (22.11.2024).

² *Реестр иностранных агентов в России*, <https://gogov.ru/articles/inagency-21apr22> (23.09.2024).

³ A. Łabuszewska, *Rosja: lista porządných ludzi z nakazem milczenia*, „Tygodnik Powszechny”, 24.09.2024, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/rosja-lista-porzadnych-ludzi-z-nakazem-milczenia-188344> (21.11.2024).

W listopadzie 2023 roku, w pokazowym procesie skazano na siedem lat kolonii karnej trzydziestotrzyletnią artystkę Saszę Skoczilenko za „rozpowszechnianie nieprawdziwych informacji o działaniach rosyjskiej armii” (статья 207.3 часть 2 УК РФ „о распространении заведомо ложной информации”). Aresztowanie, proces i wyrok były konsekwencją donosu (zjawisko bardzo szybko odradzające się w dzisiejszej Rosji), którego autorką jest 76-letnia mieszkanka Petersburga. Skoczilenko w marcu 2022 roku w jednym z petersburskich sklepów nakleiła w miejsce ceny produktów, karteczki z informacjami o kłamstwach putinowskiej propagandy i krytykowała rosyjskie działania wojenne w Ukrainie. Aresztowanie i wyrok siedmioletniego pozbawienia wolności, a także warunki, w jakich przebywała aresztowana Skoczilenko, odbiły się w świecie szerokim echem. Sprawę nagłaśniały niektóre światowe media, powstał niemiecki film dokumentalny autorstwa Anny Rudikovej o samym procesie i rosyjskim systemie prawnym, zatytułowany *Wiadomość od Saszy (Message from Sasha, 2024)*⁴, o Skoczilenko upominała się zabroniona w Rosji Amnesty International, która uznała rosyjską artystkę za „więźniarkę sumienia”, petycję w jej obronie podpisało w Rosji 168 tysięcy osób⁵. Pomimo wyroku skazującego, Anna Skoczilenko przebywa obecnie w Niemczech. Stało się to możliwe dzięki wymianie więźniów przeprowadzonej między USA i Rosją 1 sierpnia 2024 roku w Ankarze. Wolność odzyskało wtedy ośmioro rosyjskich opozycjonistów i niezależnych dziennikarzy, między innymi: Władimir Kara-Murza, Ilja Jaszyn, Oleg Orłow, Lidia Czarnyszewa.

Stało się w Rosji tak, że niemal od razu po wybuchu wojny kultura została podzielona na dwie części, czy inaczej rzecz ujmując, rosyjska polityka głównie zewnętrzna i coraz radykalniejsze działania w obszarze polityki wewnętrznej, spowodowały rozłam w środowisku artystycznym. Pierwszą grupę tworzą ci wszyscy, którzy jednoznacznie aprobatywnie wypowiadają się po stronie kontynuowania „specjalnej operacji wojskowej na terytorium Ukrainy”, jak czyni to na przykład urodzona w roku 1937 poetka Junna Moric, której bałwochwalczą postawę wobec Putina, Jerzy Czech, tłumacz i znawca rosyjskiej literatury skwitował dwuwierszem:

⁴ Film dostępny na platformie VOD.tvp.pl.

⁵ Zob. *Семь лет тюрьмы за пять бумажек: за что посадили художницу Сашу Скоциленко*, <https://www.forbes.ru/forbes-woman/500627-sem-let-turmy-za-pat-bumazek-za-cto-posadili-hudoznicu-sasu-skocilenko> (24.09.2024).

Była Pietrowną,
Została Wissarionowną⁶.

Do tak zwanej ekipy Putina należą również: reżyser Nikita Michajłow, pisarz, dziennikarz, uczestnik dwóch wojen czeczeńskich Zachar Prilepin, dyrygent Walerij Giergijew — dyrektor generalnego petersburskiego Teatru Maryjskiego w Petersburgu i teatru Bolszoi w Moskwie, wokalista zespołu *Любэ* Nikołaj Rastorgujew, muzyk Oleg Gazmanow, altowiolista Jurij Baszmiet czy śpiewaczka operowa Chibła Gierzmawa, która znalazła się w gronie 511 artystów rosyjskich popierających aneksję Krymu w 2014 roku. 22 lutego 2022 roku na Prilepina, reżysera filmowego Tigrana Keosayana oraz Arkadija Mamonowa — autora filmów propagandowych dla rosyjskiej telewizji, Rada Unii Europejskiej nałożyła sankcje „za aktywne wspieranie lub realizację działań lub polityk podważających integralność terytorialną, suwerenność i niezależność Ukrainy, a także stabilność i bezpieczeństwo w Ukrainie lub im zagrażających”⁷.

Drugą grupę tworzą artyści niezależni, którzy wbrew kremłowskiej propagandzie wojnę nazywają wojną i domagają się natychmiastowego wycofania wojsk rosyjskich z terenów Ukrainy. Zdecydowana większość z nich — pisarze, aktorzy, muzycy, reżyserzy, ale też naukowcy, dziennikarze, blogerzy opuściła Rosję, emigrując do krajów Europy Zachodniej, Stanów Zjednoczonych i Izraela. Ci, którzy w Rosji zostali i próbują funkcjonować w sposób niezależny, są prześladowani i skazywani w pokazowych procesach na kilkuletnie wyroki pozbawienia wolności. Przykładem mogą być losy trzech artystek: wspomnianej wcześniej Saszy Skoczilenko oraz reżyserki Jewgienii Berkowicz i dramatopisarki Swietłany Pietrijczuk, które w lipcu 2024 roku sąd wojskowy w Moskwie skazał na karę sześciu lat łagru za „wspieranie terroryzmu”. „Sąd dopatrzył się znamion tego zakazanego czynu w sztuce *Finist dzielny sokół* napisanej przez Pietrijczuk

⁶ J. Czech, *Rosyjskie dzieci w szkołach słyszą: Alaska była nasza i znowu będzie nasza*, „Gazeta Wyborcza”, 31.08.2024, <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,31240218,idac-noga-w-noge-z-narodem-latwo-zabrnc-w-obled-i-stac.html> (12.10.2024).

⁷ Decyzja Rady (WPZIB) 2022/337 z dnia 28 lutego 2022 r. zmieniająca decyzję 2014/145/WPZiB w sprawie środków ograniczających w związku z działaniami podważającymi integralność terytorialną, suwerenność i niezależność Ukrainy lub im zagrażającymi, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX%3A32022D0337> (21.11.2024).

БОJKОТ...

i wyreżyserowanej przez Berkowicz”⁸, reżyserka zapytana o przyczynę aresztowania i zasądzony wymiar kary odpowiada następująco:

Лично я думаю, что тут склеился целый клубок из причин, поводов, мотивов и интересов, от лишней звездочки у некоторых майоров до счетов с «Золотой маской», от моих стихов до чьей-то зависти, от желания как следует запугать всю индустрию до тупо эксцессов исполнителей, которые в театре были один раз, во втором классе, на «Буратино» 2 января с пьяным батей. Все это вместе, и еще десять причин⁹.

Nim jednak zaczęto w Polsce dostrzegać i analizować zjawisko podziału rosyjskiej kultury na pro- i antyrządową, pierwszym odruchem rodzimego środowiska artystycznego na napaść Rosji na Ukrainę 24 lutego 2022 roku był — podobnie, jak w wielu innych europejskich krajach — bojkot rosyjskiej kultury. W niespełna tydzień od dnia inwazji sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej na terytorium Ukrainy, bo już 2 marca 2022 roku, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w odpowiedzi na apel ministra kultury i polityki informacyjnej Ukrainy Ołeksandra Tkaczenki o nałożenie sankcji na Rosję w dziedzinie kultury i ograniczenie jej aktywności międzynarodowej w tym wymiarze, opublikowało na swojej oficjalnej stronie następujący komunikat:

W polskich instytucjach kultury nie powinno być miejsca na jakąkolwiek instytucjonalną współpracę z przedstawicielami rosyjskiego reżimu. Rosyjscy artyści, którzy nie opowiedzieli się jasno i jednoznacznie przeciwko agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę i nie potępił jej, nie powinni być gośćmi polskich scen, uczestnikami programów artystycznych ani projektów z zakresu kultury.

Wobec zbrodni wojny na Ukrainie zdecydowanie zalecamy powstrzymanie się od prezentacji dzieł kultury rosyjskiej i rosyjskich twórców.

Jednocześnie zwracamy się o podejmowanie wszelkich inicjatyw zmierzających do wykluczenia Rosji z organizacji międzynarodowych, międzynarodowych organizacji branżowych lub przynajmniej do ograniczenia jej praw członkowskich. Zachęcamy także do aktywnego promowania takiego stanowiska wśród innych członków tych organizacji¹⁰.

⁸ A. Łabuszewska, *Rosja: lista porządných ludzi...* W oryginale sztuka nosi tytuł: *Финист Ясный Сокол*.

⁹ *Липовое дело, подлое обвинение, пустой приговор. Женя Беркович — интервью РБК*, Театрал, 31.08.2024, <https://www.rbc.ru/politics/31/08/2024/66cf368a9a79478f4f84c149> (21.11.2024).

¹⁰ *W polskich instytucjach kultury nie powinno być miejsca dla poparcia rosyjskiego reżimu* (2.03.2022), <https://www.gov.pl/web/kultura/w-polskich-instytucjach-kultury-nie-powinno-byc-miejsca-dla-poparcia-rosyjskiego-rezimu> (1.10.2024).

Efektom bojkotu kultury rosyjskiej w Polsce było radykalne ograniczenie prezentowania wszystkiego, co z nią związane. Zawieszono odbywający się od 2007 roku, coroczny festiwal filmów rosyjskich „Sputnik nad Polską” wraz z tak zwanymi Replikami, czyli pokazami filmów z ubiegłorocznego programu festiwalu¹¹. Stowarzyszenie Filmowców Polskich poinformowało, że kolejne polskie festiwale filmowe przystępują do bojkotu rosyjskiego kina:

Tofifest w Toruniu, Kino na Granicy w Cieszynie, Wajda na Nowo w Suwałkach, Grand Prix Komeda — Festiwal Filmowy im. Krzysztofa Komedy w Ostrowie Wielkopolskim. Jak czytamy w „Gazecie Wyborczej”, organizatorzy Nowych Horyzontów we Wrocławiu i Millennium Docs Against Gravity postanowili prezentować jedynie niezależne produkcje, które nie były finansowane przez rosyjski rząd. Z kolei Dwa Brzegi w Kazimierzu Dolnym zapowiedziały, że będą prezentować jedynie filmy twórców, którzy oficjalnie potępiają działania Putina¹².

W aktualizacji cytowanego komunikatu (3.03.2022) poinformowano, że: „Organizatorzy Nowych Horyzontów i Millennium Docs Against Gravity zdecydowali o niedopuszczeniu do programu jakichkolwiek filmów produkcji rosyjskiej”¹³. Z repertuarów polskich instytucji kultury wycofano planowane wcześniej koncerty symfoniczne, przedstawienia operowe i teatralne. Dla przykładu: Teatr Wielki — Opera Narodowa zrezygnował z planowanej na 8 kwietnia 2022 premiery *Borysa Godunowa* z muzyką i librettem Modesta Musorgskiego, na podstawie tekstu Aleksandra Puszkina. Odwołano również spektakle *Borysa Godunowa* planowane na 2, 5 i 7 czerwca 2024 roku, a na oficjalnej stronie Teatru Narodowego poinformowano: „realizacja premiery uzależniona od sytuacji w Ukrainie”¹⁴. W roku 2022 zdjęto z afisza (sezon 2022/2023) balet *Dziadek do orzechów* Piotra Czajkowskiego. Agnieszka Wolak — szefowa działu literackiego i marke-

¹¹ Zob. Organizatorzy najważniejszego festiwalu filmów rosyjskich poinformowali o zawieszeniu imprezy, 2.03.2022, <https://www.sfp.org.pl/wydarzenia,5,32903,1,1,Festiwal-Filmow-Rosyjskich-Sputnik-nad-Polska-zawieszony.html> (25.09.2024), a także o powodach protestu ludzi ze świata kultury, nauki i polsko-ukraińskiego dialogu: 2 mln zł dla organizatora festiwalu filmów rosyjskich Sputnik nad Polską. „Protestujemy!”, „Gazeta Wyborcza”, 18.11.2022, <https://wyborcza.pl/7,101707,29155540,organizator-festiwalu-filmow-rosyjskich-dostal-2-mln-zl-na-festiwal.html> (23.11.2024).

¹² Organizatorzy najważniejszego festiwalu ...

¹³ Tamże, (3.03.2022).

¹⁴ *Borys Godunow*, Teatr Wielki, https://teatrwielenki.pl/kalendarium/2023-2024/borys-godunow/termin/2024-06-02_18-00/ (13.09.2024).

BOJKOT...

tingu Opery Narodowej, potwierdziła, że na wybór repertuaru wpłynęła trwająca w Ukrainie wojna:

Chcąc wyrazić solidarność z narodem ukraińskim, a także chronić dorobek kultury rosyjskiej przed wykorzystywaniem przez putinowską propagandę, zdecydowaliśmy się zdjąć z afisza na najbliższy sezon tytuły rosyjskich twórców. To była decyzja trudna i bolesna, dyskutowana w szerokim gronie pracowników teatru¹⁵.

Z programu odbywającego się w Warszawie Wielkanocnego Festiwalu Bethovenowskiego usunięto w roku 2022 symfonię nr XIII *Babi Jar* Dymitra Szostakowicza. Również w latach następnych, tj. w roku 2023 i 2024 na festiwalu nie zaprezentowano żadnego utworu autorstwa rosyjskiego kompozytora. W planach repertuarowych Filharmonii im. Karola Szymanowskiego w Krakowie, od inwazji Rosji na Ukrainę do 26.01.2024, kiedy to podczas jubileuszowego koncertu z okazji 80. urodzin Antoniego Wita, wykonano pod jego batutą II symfonię e-moll op. 27 Sergieja Rachmaninowa, nie były prezentowane kompozycje żadnego rosyjskiego twórcy. Z kolei dyrektor artystyczny Filharmonii Śląskiej Jaroslav Shemet w reakcji na rosyjską agresję zaapelował, by utwory kompozytorów rosyjskich zastępować dziełami twórców ukraińskich¹⁶. Z prezentowania dorobku artystycznego rosyjskich kompozytorów oraz „z zapraszania artystów z Federacji Rosyjskiej i artystów współpracujących z tym krajem”¹⁷ zrezygnowała, aż do odwołania, między innymi Filharmonia Pomorska im. Ignacego Jana Paderewskiego w Bydgoszczy, o czym poinformowano w mediach publicznych. W komunikacie podkreślono, że decyzja jest wyrazem sprzeciwu wobec wojny, a także solidarności z dyrektorem artystycznym Orkiestry Symfonicznej Filharmonii Pomorskiej Mykołą Diadiurą, ukraińskim dyrygentem urodzonym w Kijowie, i całym narodem Ukrainy¹⁸.

Po inwazji Rosji na Ukrainę korekty repertuarowe nastąpiły również w polskich teatrach, które jednocześnie organizowały akcje po-

¹⁵ „Dziadek do orzechów” zdjęty z afisza. Świąt nie będzie?, <https://kicket.com/poradnik/balet-dziadek-do-orzechow-zdjety-z-afisza-swiat-nie-bedzie> (13.09.2024).

¹⁶ Zob. J. Marczyński, *Muzyka nie na te czasy. Rosyjscy kompozytorzy spadają z afisza*, „Rzeczpospolita”, 2.03.2022 <https://www.rp.pl/kultura/art35793101-muzyka-nie-na-ten-czas-rosyjscy-kompozytorzy-spadaja-z-afisza> (13.09.2024).

¹⁷ J. Rausz, *Bydgoszcz. Filharmonia Pomorska rezygnuje z utworów rosyjskich kompozytorów*, <https://e-teatr.pl/bydgoszcz-filharmonia-pomorska-rezygnuje-z-utworow-rosyjskich-kompozytorow-22584> (13.09.2024)

¹⁸ J. Rausz, *Bydgoszcz. Filharmonia Pomorska...*

mocowe dla ofiar rosyjskiej napaści. Gest solidarności z walczącą Ukrainą przybrał również formę artystyczną. Oto kilka przykładów: krakowski Teatr Nowy Proxima, jako pierwszy w Polsce i najprawdopodobniej na świecie, wystawił sztukę o prezydencie Zeńskim, zatytułowaną *NaXuj. Rzecz o prezydencie Zeńskim* (w niektórych materiałach informacyjnych podtytuł sztuki brzmi: *NaXuj, czyli miejsce dyslokacji rosyjskiego okrętu wojennego*)¹⁹. Premiera sztuki w reżyserii Piotra Siekluckiego, według scenariusza Ziemowita Szczerka, z udziałem ukraińskich tancerzy, miała miejsce 28 maja 2022 roku. Zgodnie z zapowiedzią autorów spektaklu jest on „pierwszą artystyczną próbą określenia sylwetki i postawy Wołodymira Zeńskiego. Dawniej komik, aktor, a teraz bohater w oczach całego świata. Jego odwaga urzekła i stała się symbolem Wolnej Ukrainy, a on sam symbolem niezłomności”²⁰. Dyrektor Teatru Nowego Proxima i jednocześnie reżyser spektaklu otrzymał zaproszenie z Ministerstwa Kultury Ukrainy, aby zaprezentować spektakl w Kijowie.

W grudniu 2022 roku miała miejsce premiera spektaklu *Inwazja*²¹ w reżyserii Tamary Trunowej, zrealizowanego w ramach projektu „Kierunek Ukraina”, programu „Promocja kultury polskiej za granicą”. Spektakl jest efektem wspólnego przedsięwzięcia Teatru Dramatycznego im. Aleksandra Węgierki w Białymstoku, Kijowskiego Akademickiego Teatru Dramatu i Komедii na Lewym Brzegu Dniepru — Left Bank Theatre z Kijowa oraz litewskiego Teatru Miejskiego w Olicie. Premiera miała miejsce w Białymstoku, natomiast kolejne przedstawienia zaprezentowano w teatrach w Olicie na Litwie. Wcześniej, bo 7 kwietnia tego samego roku, w Teatrze Powszechnym im. Zygmunta Hübnera w Warszawie, odbyła się premiera spektaklu *Nastia* na podstawie opowiadania Władimira Sorokina i w reżyserii Białorusina Jury Dzivakoua. Przedstawienie było efektem współpracy polskich, ukraińskich i białoruskich artystów. Jak czytamy na oficjalnej stronie teatru:

Prezentacje odbywają się w języku rosyjskim z polskimi napisami. Część białoruskich twórców spektaklu po fali represji została zmuszona do opuszczenia swojej

¹⁹ Spektakl nieodnotowany w Encyklopedii Teatru Polskiego, zob. <https://encyklopediateatru.pl/sztuki/wyszukaj?search=Na+Xuj&premiere=&author=&descriptionselect=all>, (19.09.2024).

²⁰ *Premiera sztuki o prezydencie Zeńskim w maju*, <https://e-teatr.pl/krakow-premiiera-sztuki-o-prezydencie-zen-skim-w-maju-24833> (25.09.2024).

²¹ Autorka tekstu: Malina Prześluga, reżyseria Tamara Trunova, scenografia i kostiumy Artūras Šimonis, muzyka Marek Kubik, multimedia Krzysztof Kiziewicz.

BOJKOT...

ojczyzny i obecnie przebywa w Warszawie na rezydencjach artystycznych w Teatrze Powszechnym oraz innych warszawskich teatrach²².

Spektakl, dodajmy, przeznaczony dla widzów od 16. roku życia, recenzowały między innymi Alicja Cembrowska i Magdalena Hierowska. Pierwsza z recenzentek, pozytywnie oceniając *Nastię*, konkluduje:

Spektakl Jury Dzivakoua pokazywany jest w szczególnym kontekście, którego nie da się pominąć. Po pierwsze dlatego, że aktorzy mówią po rosyjsku; po drugie — „*Nastia*” to dekonstrukcja przemocy. Głupiej, bezsensownej, powtarzanej rytualnie wbrew jakiegokolwiek logice, przekazywanej z pokolenia na pokolenie. Ale to też opowieść o tym, co społeczeństwo może zrobić z jednostką. W tym przypadku społeczeństwo zrezygnowało z racjonalności i etyki. Zwróciło się ku zachłanności, konsumpcjonizmowi, hedonizmowi. Zdecydowało, że można zjeść inne ciało, jeżeli wrzuci się tę czynność w filozoficzno-intelektualne ramy, nada się jej fałszywą wartość²³.

Z kolei Magdalena Hierowska w recenzji zatytułowanej *Czy ludzkie mięso ma uczucia?* pisze o spektaklu jako „nudnej pseudokontrowersji”, „nieudolnym epigonizmie”, „nachalnej narracji pozbawionej ontologicznego wymiaru”, „archipelagu dosłowności”, turpistycznym dziele, któremu towarzyszy „imitacja erudycyjnej koncepcji wątków o charakterze erotycznym”. Hierowska daje wyraz rozczarowania deklaracjami twórców, zgodnie z którymi spektakl na podstawie opowiadania rosyjskiego prozaika miał:

dotyczyć spraw dotkliwych wobec okrucieństwa reżimu wojennego. Takie deklaracje formułuje zespół aktorów (Ekaterina Ermolovich, Volha Kalakoltsava, Natalia Lange, Artem Manuilov, Darya Novik, Mikołaj Stońka) w finalnej części spektaklu. Wypadałoby się zastanowić, w jaki sposób ta „spocona” i lekkomyślna inscenizacja miałyby być jakimkolwiek wsparciem ideologicznym dla cierpiącej Ukrainy?²⁴

Spektakl *Nastia* planowano zaprezentować na Festiwalu Malta w Poznaniu (32. Malta Festival Poznań — 27.06-03.07.2022), jednak organizator odwołał spektakl na trzy tygodnie przed jego planowanym pokazem. Zbulwersowani tą sytuacją artyści zaangażowani

²² *Nastia* na podstawie opowiadania Władimira Sorokina, Teatr Powszechny, <https://www.powszechny.com/pl/spektakle/nastia>, (19.09.2024).

²³ A. Cembrowska, *Symboliczna dosłowność*, <https://teatrdlowszystkich.eu/dwuglos-w-sprawie-nastii-w-teatrze-powszechnym-w-warszawie/> (19.09.2022).

²⁴ M. Hierowska, *Czy ludzkie mięso ma uczucia?*, <https://teatrdlowszystkich.eu/dwuglos-w-sprawie-nastii-w-teatrze-powszechnym-w-warszawie/> (19.09.2022).

w realizację *Nastii* opublikowali na stronie pierwszego, założonego w roku 1998, wortalu teatralnego „Dziennik Teatralny”²⁵ i odczytali²⁶ *Oświadczenie w sprawie pokazu spektaklu „Nastia” w ramach Festiwalu Malta*:

To smutne, kiedy tak duży i prestiżowy Festiwal, zapraszający największe spektakle europejskie, traktuje w ten sposób nie tylko ważną instytucję, jaką jest Teatr Powszechny w Warszawie, ale przede wszystkim — grupę artystek i artystów uchodzących z Białorusi i Ukrainy²⁷.

Po napaści Rosji na Ukrainę polskie teatry znacząco ograniczyły repertuar rosyjskiej dramaturgii. O ile w roku 2021 miały miejsce liczne premiery rosyjskich dramatów, o tyle w roku 2022 było ich, zgodnie z informacjami zawartymi w *Encyklopedii teatru polskiego*²⁸, zaledwie kilka: *Wiśniowy sad* Antona Czechowa²⁹, wspomniany już spektakl *Nastia*, *Ożenek* Nikołaja Gogola w reżyserii Janusza Gajosa³⁰ i *Platonow* Czechowa³¹. W roku 2023 jedyną odnotowaną przez *Encyklopedię*... premierą spektaklu prezentującego rosyjską literaturę był musical *Mistrz i Małgorzata*³². To niewiele w porów-

²⁵ *Oświadczenie ws. pokazu spektaklu „Nastia” w ramach Festiwalu Malta*, Dziennik Teatralny, <http://www.dziennikteatralny.pl/artykuly/oswiadczenie-ws-pokazu-spektaklu-nastia-w-ramach-festiwalu-malta.html> (9.09.2024).

²⁶ Zob. *Oświadczenie twórczyń i twórców „Nastii” ws. odwołania pokazu na Festiwalu Malta* (09.06.2022), Facebook, Teatr Powszechny.

²⁷ *Oświadczenie ws. pokazu spektaklu...* Oświadczenie rozpoczyna informacja o powodach, jakie wskazali organizatorzy Festiwalu Malta, podejmując decyzję o rezygnacji ze spektaklu *Nastia*: „Festiwal Malta, odwołując na trzy tygodnie przed pokazem spektakl „Nastia”, stworzony przez grupę artystów uchodzących, powoływał się w liście do nas na: ‘aktualną sytuację społeczno-polityczno-ekonomiczną’, ‘wojnę w Ukrainie’, ‘inflację i wciąż odczuwalne skutki pandemii COVID-19’, a w końcu — ‘dodatkowo, wycofanie się głównego sponsora dosłownie kilka dni temu’. W niedawnym oświadczeniu opublikowanym na portalu społecznościowym, Festiwal rozpoczął dyskusję o kwestiach technicznych. Wobec tego zmuszeni jesteśmy odpowiedzieć”.

²⁸ *Encyklopedia teatru polskiego*. Platforma integrująca wiedzę teoretyczną i dokumentację źródłową dotyczącą historii teatru w Polsce, <https://encyklopediateatru.pl>. (19.09.2024).

²⁹ 27.03. 2022, Teatr im. Stefana Jaracza w Łodzi oraz 20.11. 2022 Teatr im. Wilama Horzycy w Toruniu, reżyseria: Małgorzata Warsicka.

³⁰ 22.04. 2022, Och-Teatr, Warszawa.

³¹ 10.06.2022, Teatr Śląski im. Stanisława Wyspiańskiego, Katowice, reżyseria Małgorzata Bogajewska.

³² 29.04. 2023, Teatr Studio Buffo, Warszawa. Muzyka Janusz Stokłosa, przekład i reżyseria Janusz Józefowicz.

naniu z rokiem 2021, kiedy w polskich teatrach odbywały się liczne premiery, prezentujące dorobek rosyjskich dramatopisarzy, nie tylko klasyków, lecz również autorów mniej znanych polskiemu odbiorcy. Przykładem chociażby dwa spektakle: *Przygoda z metrapażem* i *Dwadzieścia minut z aniołem*³³, tragicznie zmarłego w 1972 roku Aleksandra Wapiłowa, autora jednoaktówek oraz kilkudziesięciu opowiadań. Jego *Polowanie na kaczki* (*Утиная охота*, 1970) to chyba najbardziej rozpoznawalny w naszym kraju dramat pisarza³⁴, który stanowi przykład twórczości oryginalnej, znacząco odbiegającej od dominujących tendencji w rosyjskiej dramaturgii lat 60. i 70. XX wieku. W roku 2021 wystawiono również *Trzy siostry* Czechowa w reżyserii słynnego belgijskiego artysty Luka Percevala³⁵ i *Tiki i inne zabawy* (premiera 5.06.2021), na motywach dramatów Czechowa, w reżyserii i z choreografią Dominiki Knapik³⁶. Inne spektakle rosyjskich dramaturgów, wystawiane w naszym kraju w 2021 roku to: *Wujaszek Wania* Czechowa³⁷; *Benia Krzyk. Sceny z życia*³⁸ na podstawie *Opowiadań odeskich* Izaaka Babla; *Czarny Mnich* Czechowa³⁹ — wydarzenie o tyle wyjątkowe, że pozwala zapoznać się z utworem nietypowym dla twórczości autora *Wiśniowego sadu*. Napisane w roku 1894 „opowiadanie fantastyczne” reprezentuje mało znany nurt fantastyczno-niesamowity w literaturze rosyjskiej przełomu XIX i XX wieku⁴⁰.

W repertuarze polskich teatrów w roku 2021 znalazły się też: *Niepokój* Iwana Wyrypajewa⁴¹ i *Lotto* Wasilija Sigariewa, laureata prestiżowej nagrody Evening Standard dla najbardziej obiecującego

³³ Obydwa spektakle w reżyserii Sylwestra Biragi, zrealizowane kolejno w dniach 21.01. i 21.04. 2021 przez Teatr 2.Strefa, Warszawa. Spektakl zrealizowany w ramach cyklu „mikrospektakleonline”.

³⁴ 30 grudnia 1991 roku miała miejsce premiera spektaklu telewizyjnego *Polowanie na kaczki* w reżyserii Andrzeja Maja, przekład René Śliwowski.

³⁵ 15.05.2021 Narodowy Stary Teatr im. Heleny Modrzejewskiej, Kraków, w koprodukcji z TR Warszawa; premiera warszawska: 20 czerwca 2021.

³⁶ Zob. *Tiki i inne zabawy na motywach dramatów Antona Czechowa*, <https://pantomima.wroc.pl/przedstawienia/tiki-i-inne-zabawy> (19.09.2024).

³⁷ 21.06.2021 Teatr Zagłębia, Sosnowiec, reżyseria Jędrzej Piaskowski.

³⁸ 27.06. 2021, Centrum Łowicka, Warszawa, reżyseria Tomasz Cyz, w roli tytułowej Grzegorz Damiński.

³⁹ 3.07. 2021, Teatr Stary w Lublinie, reżyseria Błażej Peszek.

⁴⁰ Zob. *Opowieści niesamowite. Groza i niesamowitość w prozie rosyjskiej XIX i początku XX w.* Wybór, wstęp i noty o autorach R. Śliwowski, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1975, s. 7–17.

⁴¹ 23.07. 2021, Teatr Wybrzeże, Gdańsk, reżyseria Grzegorz Wiśniewski.

dramaturga⁴² (2000 r.) oraz *Marzenie Nataszy*⁴³, sztuka autorstwa dramatopisarki młodszego pokolenia Jarosławy Pulinowicz (prywatnie drugiej żony rosyjskiego prozaika i krytyka literackiego Romana Sienczina).

Bojkot rosyjskiej kultury, który nastąpił w Polsce niemal natychmiast po ataku Rosji na Ukrainę, nie ograniczył się do kinematografii, muzyki symfonicznej czy dramaturgii. Polskie przekłady literatury rosyjskiej, to kolejna przestrzeń, w której ograniczono prezentowanie dorobku rosyjskich twórców. W latach 2022–2023 w Polsce niewiele opublikowano z tego, co ma do zaproponowania rosyjska literatura. Na księgarskich półkach od trzech lat najłatwiej znaleźć dzieła Lwa Tołstoja i Fiodora Dostojewskiego. Śledząc wydawnicze zapowiedzi premier książkowych i opinie ukazujące się w recenzjach wydawniczych, wyraźnie widać, że rosyjska literatura zeszła na daleki plan. We wskazanym okresie ukazały się, zgodnie z moim rozeznaniami, *Jednoaktówki* Czechowa w przekładzie Agnieszki Lubomiry Piotrowskiej nakładem łódzkiego wydawnictwa Officyna. We *Wstępie* do *Jednoaktówek* tłumaczka odsłania mało, a może zupełnie nieznane polskim czytelnikom fakty biografii autora *Trzech sióstr*, które rosyjska krytyka literacka najczęściej woli przemilczeć⁴⁴, ponieważ dotyczą silnych i wielowątkowych związków pisarza z Ukrainą i ukraińskim językiem. W listopadzie tego samego roku, nakładem wydawnictwa Czarne, ukazała się antyutopijna opowieść Andrieja Płatonowa *Dół*, w tłumaczeniu i z posłowiem Adama Pomorskiego oraz wstępem Andrzeja Stasiuka⁴⁵. Warto wspomnieć, że jest to drugi polski przekład tego utworu. Autorem pierwszego, zatytułowanego *Wykop* był miłośnik, badacz i tłumacz literatury rosyjskiej Andrzej Drawicz. Z kolei nakładem Oficyny Literackiej Noir sur Blanc ukazały się dwa utwory Guzel Jachiny, pisarki znanej polskim czytelnikom dzięki przetłumaczonej u nas powieści *Zulejka otwiera oczy*. Są to: *Dzieci Wołgi* (2022), w przekładzie Henryka Chłystowskiego oraz *Eszelon do Samarkandy* (2023), który wspólnie przetłumaczyli Chłystowski i Magdalena Hornung. Kolejną publikacją jest *Przyszło nam tu żyć*.

⁴² O okolicznościach przyznania nagrody zob. hasło *Wasilij Sigariew*, *Encyklopedia Teatru Polskiego*, <https://encyklopediateatru.pl/autorzy/3298/wasilij-sigariew> (4.10.2024).

⁴³ 23.10. 2021 Lubuski Teatr, Zielona Góra, reżyseria Magdalena Drab.

⁴⁴ Zob. też: R. Korzycki, *Dialogi z dyktafonu. Rozmowa z Agnieszką Lubomirą Piotrowską*, „Dwutygodnik” 2020, nr 274, <https://www.dwutygodnik.com/artukul/8717-dialogi-z-dyktafonu.html> (10.10.2024).

⁴⁵ Zob. A. Płatonow, *Dół*, <https://czarne.com.pl/katalog/ksiazki/dol> (10.10.2024).

*Reportaże z Rosji*⁴⁶ autorstwa dziennikarki śledczej, aktywistki i pisarki Jeleny Kostiuczenko, finalistki XII edycji Nagrody im. Ryszarda Kapuścińskiego. Inną propozycją jest powieść zatytułowana *Naftowa Wenus*⁴⁷ Aleksandra Sniegirowa (wł. Kondraszow), o której Jarosław Czechowicz, polski pisarz, autor między innymi czterech powieści⁴⁸, na prowadzonym od kilkunastu lat blogu poświęconym literaturze, pisze tak:

Powieść Aleksandra Sniegirowa znakomicie odnajduje balans między literackim tragizmem a kilkoma rodzajami komizmu. Z jednej strony jest to książka niebywale smutna — zarówno w swoim wymiarze prywatnym, intymnym, opowiadającym o trudnej drodze do świadomego rodzicielstwa, jak i w wymowie społecznej, kiedy staje się krzywym zwierciadłem współczesnej Rosji, z którą główny bohater dokonuje osobistego rozrachunku. Z drugiej jednak — kipi dynamizmem i obdaru czytelnika scenami świadczącymi o niezwyklej poczuciu humoru autora⁴⁹.

W roku 2022, dzięki lubelskiemu wydawnictwu Warsztaty Kultury, można było zapoznać się ze zbiorem wierszy i miniaturowych nowel Igora Pomierancewa zatytułowanym *KGB i inne wiersze*, w przekładzie Zbigniewa Dmitrocy. Autor (rocznik 1948) — prozaik, poeta, eseista, urodził się w Saratowie i jako trzydziestolatek wyemigrował z Rosji. Mieszkał w kilku europejskich krajach, między innymi w Niemczech i Wielkiej Brytanii, od lat 80. XX wieku pracuje w zagranicznych rozgłośniach rosyjskojęzycznych: BBC i Radiu Swoboda. Pomierancew jest też autorem kilku filmów dokumentalnych, między innymi o toczącej się na terenie wschodniej Ukrainy wojnie. *KGB i inne wiersze* Tomasz Kowalewicz charakteryzuje następująco: „Dominującą cechą jest tu niemal wszechobecna ironia i autoironia, a niekiedy sarkazm. Książkę zamykają poruszające wiersze napisane podczas rosyjskiej agresji na Ukrainę”⁵⁰.

15 listopada 2023 roku miała miejsce, dzięki wydawnictwu Noir Sur Blanc, premiera kolejnej pozycji z dorobku Michaiła Szyszkina.

⁴⁶ Przekład Katarzyna Kwiatkowska-Moskalewicz, wydawnictwo Czarne. Wydanie pierwsze 2021, wydanie drugie 2023.

⁴⁷ Przekład Borys Hass, Glow Book, 2022.

⁴⁸ *Toksyczność*, wyd. Prószyński i S-ka, 2019; *Winne*, wyd. Seqoja, 2020; *Gorsza Czarna Owca* 2021; *Ciosy*, Wydawnictwo Zaczytani, 2023

⁴⁹ *Krytycznym okiem. Blog krytycznoliteracki Jarosława Czechowicza*, <http://krytycznymokiem.blogspot.com/2022/07/naftowa-wenus-aleksandr-sniegirow.html> (2.10.2024).

⁵⁰ T. Kowalewicz, *Wschodni Express z nowymi książkami. Nie zabraknie też ważnych dyskusji*, „Gazeta Wyborcza”, 6.07.2022.

Mowa o książce *Pokój czy wojna. Rosja i Zachód. Zbliżenie* (oryginał w języku niemieckim, tytuł *Frieden oder Krieg*), w tłumaczeniu Magdaleny Jatowskiej. Zgodnie z informacją zawartą na oficjalnej stronie wydawnictwa, które wcześniej wydało *Włos Wenery* i *Nie dochodzą tylko listy nie napisane* Szyszkina: „Książka pierwotnie ukazała się w Niemczech, wraz z esejami Fritza F. Pleitgena. Polskiemu czytelnikowi przedstawiamy wydanie wzbogacone o przedmowę i posłowie napisane przez Michaiła Szyszkina już po inwazji Rosji na Ukrainę w 2022 roku”⁵¹. W roku 2023 nakładem wydawnictwa Claroscuro ukazały się też: zbiór opowiadań zatytułowany *Tytan*, autorstwa Siergieja Lebiediewa i powieść Alisy Ganijewej *Góra wiecznej szczęśliwości*, wydana w Rosji w roku 2013. Obydwie pozycje w tłumaczeniu Grzegorza Szymczaka, który wcześniej przełożył debiutancką powieść Lebiediewa *Granica zapomnienia* i utwory innych rosyjskich pisarzy: Wiktora Jerofiejewa, Wiktora Pielewina czy Władimira Sorokina, a także jest autorem opracowań naukowych poświęconych trzem wymienionym pisarzom⁵².

Bardzo trafną wydawniczą decyzją, jaką podjęło Noir Sur Blanc odnośnie do literatury rosyjskiej, jest reedycja w roku 2024 jednego z najaktualniejszych obecnie rosyjskich utworów, a mianowicie opowieści *Wszystko płynie*⁵³ Wasilija Grossmana, autora, który w monumentalnej powieści *Życie i los* (polski przekład Jerzy Czech) nie zawahał się przed postawieniem znaku równości między faszyzmem i stalinizmem.

Innym wydawnictwem, dzięki któremu w roku 2024 do rąk polskich czytelników trafiło zarówno wznowienie *Futu.re* Dmitrija Głuchowskiego, jak również nowy utwór pisarza — *My. Kronika upadku*, jest krakowskie wydawnictwo Insignius.

Relatywnie skromna, wobec różnorodności tego, co proponuje rosyjska literatura, oferta polskich wydawnictw stanowi zapewne efekt ogólnie niskiego poziomu czytelnictwa w Polsce, ale również konsekwencję wywołanej przez Rosję wojny i gest solidarności z Ukrainą.

Analizując zjawisko bojkotu kultury rosyjskiej warto odnotować, że takie polskie czasopisma, jak „Gazeta Wyborcza”, „Rzeczpospoli-

⁵¹ M. Szyszkina, *Pokój czy wojna? Rosja i Zachód — zbliżenie*, <https://www.noir.pl/produkt/5185/pokoj-czy-wojna> (4.12.2024).

⁵² Zob. np. G. Szymczak, *Z recepcji rosyjskiej literatury postmodernistycznej w Polsce: (na przykładzie twórczości Władimira Sorokina, Wiktora Jerofiejewa i Wiktora Pielewina)*, „Acta Polono-Ruthenica” 2015, nr 20.

⁵³ W. Grossman, *Wszystko płynie*, przeł. W. Bieńkowska, przedmowa R. Chandler, Warszawa: Noir Sur Blanc 2024.

ta”, „Tygodnik Powszechny”, „Kultura Liberalna”, „Newsweek” czy „Polityka” publikują w formie artykułów, prezentacji, wywiadów, polemik i recenzji informacje dotyczące rosyjskiej kultury⁵⁴. Materiały

⁵⁴ Zob. np.: W. Bieliaszyn, *Rosyjskie władze opublikowały list gończy za Dmitrijem Gluchowskim. Słynny pisarz krytykował wojnę w Ukrainie*, „Gazeta Wyborcza”, 07.06.2022, <https://wyborcza.pl/7,75399,28554913,rosyjskie-wladze-opublikowaly-list-gonczy-za-dmitrijem.html> (5.10.2024); *Rosja i Ukraina na froncie literackim, muzycznym i szkolnym*, „Gazeta Wyborcza”, 20.06.2022, <https://wyborcza.pl/7,75399,28554913,rosyjskie-wladze-opublikowaly-list-gonczy-za-dmitrijem.html> (5.10.2024); *Top sprzedaży książek w Rosji: George Orwell, Remarque, Jane Austen, young adult o pionierach gejach i rosyjska Natalia de Barbaro*, „Gazeta Wyborcza”, 14.07.2023, <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,29963999,czeburaszka.html> (5.10.2024).

J. Cieślak, *Literacką Nagrodę Nobla otrzyma krytyczka Kremla? „Rzeczpospolita”*, 05.10.2023, <https://www.rp.pl/literatura/art39213181-literacka-nagrade-nobla-otrzyma-krytyczka-kremla> (7.10.2024).

Jerzy Czech, tłumacz literatury rosyjskiej: Minęło 80 lat od wojny, a kłozet wciąż jest dla Rosjan tajemnicą (z Jerzym Czechem rozmawia Grzegorz Wysocki), „Gazeta Wyborcza”, 17.06.2022, <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,28567384,jerzy-czech-tlumacz-literatury-rosyjskiej-minelo-80-lat-od.html> (5.10.2024); *Rosyjskie dzieci w szkołach słyszą: Alaska była nasza i znów będzie nasza*, „Gazeta Wyborcza”, 31.08.2024, <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,31240218,idac-noga-w-noge-z-narodem-latwo-zabrac-w-obled-i-stac.html> (21.10.2024).

R. Lis, *Everymani epoki Stalina. Powieść bardziej aktualna niż możecie sobie wyobrazić*, „Gazeta Wyborcza”, 8.05.2024, <https://wyborcza.pl/7,75517,3088-8319,everymani-epoki-stalina.html> (21.10.2024).

B. Hollender, *Cannes 2024: Rosjanin uzależniony od imperializmu*, „Rzeczpospolita”, 22.05.2024, <https://www.rp.pl/film/art40410681-cannes-2024-rosjanin-uzalezniiony-od-imperializmu> (21.11.2024).

A. Łomanowski, *Rosyjska wojna z książkami. „Propagowanie nietradycyjnych preferencji seksualnych”*, „Rzeczpospolita”, 25.04.2024, <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art40243741-rosyjska-wojna-z-ksiazkami-propagowanie-nietradycyjnych-preferencji-seksualnych>, (21.11.2024).

G. Przebinda, *Znam wielu uczciwych Rosjan*, „Gazeta Wyborcza”, 29.04.2022, <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,28383512,magazyn-wywiad-tygodnia-znam-wielu-uczciwych-rosjan.html> (3.10.2024); *Znam coraz więcej uczciwych Rosjan [POLEMIKA]*, „Gazeta Wyborcza”, 11–12.06.2022, <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,28563713,znam-coraz-wiecej-uczciwych-rosjan.html> (12.11.2024); *Dostojewski odpowiedzialny za działalność biesów? Tak. Ale nie za Gulag i Kołymę*, „Gazeta Wyborcza”, 20.08.2022, <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,28805570,dostojewski-odpowiedzialny-za-dzialalnosc-biesow-tak-ale-nie.html> (12.11.2024); *„Głośna powieść Ukraińca z Rosji”. Ukraińiec? Nie, Rosjanin, który Ukrainy nie znosi*, „Gazeta Wyborcza”, 17.08.2024, <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,31223473,glosna-powiec-ukrainiec-z-rosji-ukrainiec-nie-rosjanin.html> (12.11.2024); *Natalia Gorbaniewska pod Kremlm. Jak Rosjanie i Żydzi protestowali przeciwko inwazji*, „Gazeta Wyborcza”, 29.11.2024, <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,31496656,natalia-gorbaniewska-pod-kremlm-jak-rosjanie-i-zydzi.html> (29.11.2024).

te umożliwiają po pierwsze, zapoznanie się z licznymi, nieoczywistymi kontekstami, w jakich funkcjonuje obecnie rosyjska kultura, po drugie dają wgląd w opinie oraz diagnozy, jakie współczesnej Rosji stawiają rodzimi twórcy potępiający wojnę i autorytarne rządy Putina. Wielu z nich za swoje poglądy oraz postawę jest w Rosji szkalowanych, zastraszanych, okradanych z należnych im honorariów, a ich dzieła są masowo usuwane z bibliotek, księgarń i przekazywane na makulaturę⁵⁵. Przykładem tego rodzaju nagonki jest Borys

R. Szoszyn, *Rosja wyrzuca pisarzy krytykujących wojnę Putina*, „Rzeczpospolita”, 24.12.2023, <https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art39616971-rosja-wyrzuca-pisarzy-krytykujacych-wojne-putina> (19.11.2024); *Borys Akunin: Tak, jesteśmy winni, że Rosja stała się potworem*, „Rzeczpospolita”, 15.03.2024, <https://www.rp.pl/plus-minus/art39999431-borys-akunin-tak-jestesmy-winni-ze-rosja-stalasi-potworem> (19.11.2024); J. Zacharow, *Ukraina zamierza usunąć z bibliotek 100 mln rosyjskich książek. Z korzyścią dla agresora*, „Gazeta Wyborcza”, 01.10.2022, <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,28968515,ukrainska-nienawisc-dowszystkiego-co-rosyjskie-jest-zrozumiala.html> (5.11.2024).

A. Żebrowska, *Izaak Babel do boju szedł z nienabitym naganem, ale gdy zabijali i gwałcili inni, nie odwracał wzroku. Chciał widzieć, jak to jest*, „Gazeta Wyborcza”, 5.12.2023 <https://wyborcza.pl/7,75517,30453058,z-sercem-czekisty-miedzy-ludzi.html> (19.11.2024).

⁵⁵ Zob. np. M. Nocuń, *Arkadij Babczenko: Byłem rosyjskim żołnierzem*, „Tygodnik Powszechny”, 15.04.2022, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/arkadij-babczenko-bylem-rosyjskim-zolnierzem-173232>, (7.11.2024).

D. Głuchowski, *Nauczylismy się w Rosji połykać kłamstwo i szaleństwo władzy jak herbatę*, „Gazeta Wyborcza”, 25.02.2022, <https://wyborcza.pl/7,75399,28155122,dmitrij-gluchowski-w-nowej-gaziecie-uczymy-sie-niezauwazac.html> (1.10.2024); *Słynny rosyjski pisarz: Cel Putina? Zrobić ze wszystkich Rosjan zbrodniarzy wojennych*, „Gazeta Wyborcza”, 11.03.2022, <https://wyborcza.pl/7,75410,28211243,slenny-rosyjski-pisarz-cel-putina-zrobicze-wszystkich-rosjan.html> (1.10.2024); *Putin ma rację. Ukraina naprawdę zmieniła się w anty-Rosję*, „Gazeta Wyborcza”, 20.03.2022, <https://wyborcza.pl/7,75410,28237785,gluchowski-putin-ma-racje-ukraina-naprawde-zmienilasie-w.html>, (12.11.2024);

W. Jerofiejew, *Od inwazji na Ukrainę Putin jest potworem, metafizycznym złem. Ale tylko dla Zachodu*, „Gazeta Wyborcza”, 20.08.2022 <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,28806443,od-inwazji-na-ukraine-putin-jest-potworem-metafizycznym-zlem.html> (23.10.2024).

S. Budzisz, *My, Rosjanie żyjemy w czolgu. Niewiele z niego widać [LEBIEDIEW]*, <https://oko.press/my-rosjanie-zyjemy-w-czolgu-niewiele-z-niego-widac-lebiediew> (3.12.2024).

M. Stiepanowa, *Rosyjska pisarka Maria Stiepanowa: Od wyniku tej wojny zależą losy wszystkich i każdego, nie tylko Ukrainy i Rosji*, „Gazeta Wyborcza”, 2.04.2022; <https://wyborcza.pl/7,179012,28290215,rosyjska-pisarka-maria-stiepanowa-od-wyniku-tej-wojny-zaleza.html> (3.12.2024), *Rosyjska wina i wstyd. Stiepanowa: Poczucie wspólnego upadku dotyka wszystkich*,

Akunin, jeden z najbardziej dzisiaj prześladowanych rosyjskich pisarzy, który po aneksji Krymu w 2014 roku opuścił kraj i zamieszkał w Wielkiej Brytanii, ale też uznawana za jedną z najwybitniejszych współczesnych pisarek rosyjskich Ludmiła Ulicka, której liczne utwory przetłumaczono na język polski. Rosyjskie Wydawnictwo ACT wstrzymało wszystkie honoraria należne Ulickiej, a na swojej stronie internetowej, umieściło, informację następującej treści: „Настоящий материал (информация) произведен и распространен иностранным агентом Улицкой Людмилой Евгеньевной либо касается деятельности иностранного агента Улицкой Людмилы Евгеньевны”⁵⁶. Jak donosi „Rzeczpospolita”: „Ulicka [...] została też pozbawiona tytułu honorowego profesora Rosyjskiego Uniwersytetu Chemiczno-Technologicznego, który otrzymała w 2021 roku. Pozbawienia pisarki tytułu domagał się komitet kultury rosyjskiej Dumy”⁵⁷.

Informacje, jakie dzięki polskim publikacjom prasowym docierają do czytelników i w ogóle osób zainteresowanych tym, co dzieje się obecnie w Rosji, trudno przecenić. Pozwalają one bowiem, w dyskusjach na temat form, intensywności i czasu trwania bojkotu rosyjskiej kultury, spojrzeć na tę kwestię z kilku różnych perspektyw, między innymi warunków i okoliczności, w jakich powstaje i funkcjonuje ona obecnie. Przedstawiciele polskiej kultury, a także wielu dziedzin nauki, jak również publicyści, dziennikarze, felietoniści i politycy, od momentu napaści Rosji na Ukrainę prezentują bardziej lub mniej

z którymi rozmawiam, „Gazeta Wyborcza”, 21.02.2023, <https://wyborcza.pl/51,75517,29465482.html> (12.10.2024).

M. Szyszkin, *List rosyjskiego pisarza do przyjaciela Ukraińca. Michail Szyszkin: Mój kraj wypadł z czasu!* „Gazeta Wyborcza”, 23.03.2023, <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,29591849,list-rosyjskiego-pisarza-do-przyjaciela-ukrainca-michail-szyszkin.html> (12.10.2024); *Rosyjski pisarz: Mowa Puszkina i Tolstoja przekształciła się w język morderców*, „Gazeta Wyborcza”, 17.06.2023, <https://wyborcza.pl/magazyn/51,124059,29861752.html> (12.10.2024); *Wielu Rosjan marzy o tym, by Putin żył wiecznie. Gdy władza upadnie, wszystko może się wydarzyć* „Gazeta Wyborcza”, 16.01.2024, <https://wyborcza.pl/7,75517,30494175,rosyjski-pisarz-nie-moge-oddac-putinowi-jezyka.html> (12.11.2024);

⁵⁶ Profil Ulickiej na stronie wydawnictwa, <https://ast.ru/authors/ulitskaya-lyudmila-evgenevna-000015507/> (29.11.2024). Od kilku już miesięcy (rok 2025) na stronie ukazuje się informacja: „страница не найдена”.

⁵⁷ R. Szoszyn, *„Zakazani” pisarze w Rosji. Kradną im utwory, przekazują książki na makulaturę*, „Rzeczpospolita”, 5.02.2024, <https://www.rp.pl/polityka/art39786781-zakazani-pisarze-w-rosji-kradna-im-utwory-przekazuja-ksiazki-na-makulature> (29.11.2024).

radykałne poglądy na temat obecnego statusu rosyjskiej kultury oraz przyczyn i celów jej wykluczenia z przestrzeni społecznej. Grzegorz Przebinda, autor książki-dziennika *Ostatnia wojna Putina. Rozprawa filologa z Rosją* wydanej w roku 2023, a także wielu publikacji i innych form wypowiedzi na temat historii oraz współczesnej Rosji⁵⁸, zdecydowanie nie zgadza się ze zdaniem byłego już ministra kultury Piotra Glińskiego, który podczas oficjalnej wizyty w Luksemburgu⁵⁹, w trakcie spotkania z dziennikarzami, stwierdził: „Kultura rosyjska powinna zniknąć z przestrzeni publicznej do czasu zakończenia wojny na Ukrainie”⁶⁰. W rozmowie z Michałem Olszewskim Przebinda twierdzi zdecydowanie:

Ja uważam takie myślenie za niewybaczalny błąd. Wśród ludzi kultury, których, jak słyszę, powinniśmy wyciąć, są osoby mężne, heroiczne, odważne, w wysokim stopniu etyczne, sprzeciwiające się obecnemu reżimowi. Zbrodniczy reżim putinowski walczy z nimi przy pomocy swoich urzędników, dyskryminuje ich, wyrzuca z kraju, zakazuje wystawiania ich sztuk, nakłada areszty domowe⁶¹.

Z kolei ukraiński publicysta i filmowiec Oleksij Radynski, uważa, że kancelowanie kultury rosyjskiej „byłoby zbyt wielką przysługą dla rosyjskiej kultury imperialnej. Kulturze rosyjskiej należy się dużo większa kara niż bojkot. Należy się jej dekonstrukcja”⁶². Radynski przypomina też, że „Najradykałniejszymi krytykami Rosji i wszystkiego, czego w niej nienawidzimy, byli rosyjscy pisarze i intelektualiści”⁶³. W tym kontekście przywołuje opowieść *Hadzi Murat* Lwa Tołstoja, ponieważ: „Zbrodnie wojenne opisane przez Tołstoja są dokładnie takie, jakie popełniają Rosjanie teraz w Ukrainie, w Buczy”⁶⁴. Dla Radynskiego ważnym twórcą jest, jak go określa, regio-

⁵⁸ G. Przebinda, *Ostatnia wojna Putina. Rozprawa filologa z Rosją*, Znak, Kraków 2023. Zob. również G. Przebinda, *Umarli są szczęśliwi? Dziennik trzeciego roku wojny*, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2025.

⁵⁹ Posiedzenie Rady UE ds. Edukacji, Młodzieży, Kultury i Sportu (EYCS) poświęcone sytuacji w Ukrainie, 2022 rok.

⁶⁰ *Bojkot kultury rosyjskiej? Gliński: To nie czas na Czechowa czy Puszkina. Powinna zniknąć z przestrzeni publicznej* 4.04.2022, <https://wpolityce.pl/polityka/592969-glinski-kultura-rosji-musi-zniknac-z-przestrzeni-publicznej> (17.10.2024).

⁶¹ G. Przebinda, *Znam wielu uczciwych...*

⁶² K. Dunin, *Kulturze rosyjskiej należy się dużo większa kara niż bojkot [rozmowa]*, „Krytyka Polityczna”, 7.07.2022, <https://krytykapolityczna.pl/swiat/kulturze-rosyjskiej-nalezy-sie-duzo-wieksza-kara-niz-bojkot/> (25.11.2024).

⁶³ Tamże.

⁶⁴ Tamże.

nalista Nikołaj Leskow, dzięki któremu odnalazł „najciekawsze rzeczy o Kijowie”⁶⁵, jakie kiedykolwiek czytał, ale wymienia też utwory Władimira Sorokina: *Dzień Oprychnika* i *Tellurię*, tworzące, jego zdaniem, ważny punkt odniesienia dla prób definiowania współczesnej Rosji. Przekonanie o negatywnych skutkach bojkotu rosyjskiej kultury *en bloc*, nieuwzględniającego indywidualnych postaw i poglądów reprezentowanych przez poszczególnych twórców oraz z pominięciem sensów, jakie niosą konkretne dzieła, jest wyraźnie obecne w apelu Dyrekcji oraz Zespołu programowego Teatru im. Jana Kochanowskiego w Opolu. W opublikowanym oświadczeniu czytamy:

Nie mamy wątpliwości, że rosyjskich artystów wspierających Putina należy objąć bojkotem. Jednak bojkot wszystkich rosyjskich twórców i twórczyń, wykonawców i wykonawczyń tylko z uwagi na ich pochodzenie, abstrahując od poglądów i ewentualnego zaangażowania po którejś ze stron konfliktu, jest — jesteśmy o tym przekonani — bezsensowny. Wypowiadanie im wojny to robienie przysługi Putinowi. Rosyjscy artyści nierzadko przemycali w swojej twórczości krytykę autokratów i dyktatorów oraz skutków ich poczynań. Być może właśnie oni, często sami będący ofiarami polityki własnego kraju, dają nam szansę zrozumienia rosyjskiego imperializmu⁶⁶.

Krytyk teatralny, dziennikarz i polityk Krzysztof Mieszkowski również uważa, że całkowity bojkot kultury rosyjskiej jest na rękę Putinowi, który, jak każdy dyktator, stara się wszelkimi sposobami tłumić głos twórców niezależnych, od zawsze stanowiących zagrożenie dla wszelkich reżimów i totalitaryzmów:

Nie możemy przestać czytać Lwa Tolstoja, Władimira Sorokina, Siergieja Lebie-diewa, Fiodora Dostojewskiego, Andrieja Płatonowa, Anny Achmatowej, Borysa Pasternaka, Wasilija Grossmana, zrezygnować z wystawiania dramatów i komedii Antona Czechowa, Mikołaja Gogola i Michaiła Bułhakowa; nie słuchać muzyki Modesta Musorgskiego, Igora Strawińskiego, Bułata Okudźawy czy Sergiusza Rachmaninowa w odwiecie przeciwko Rosji. To tak, jakby na znak protestu przeciwko wkroczeniu polskich wojsk do Czechosłowacji w 1968 roku, demokratyczny świat odrzucił muzykę Chopina⁶⁷.

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ Opole. Oświadczenie dot. „Los Endemoniados/Biesy” w TJK z 21.04.2022, <https://e-teatr.pl/opole-oswiadczenie-dot-los-endemoniadosbiesy-w-tjk-24609> (9.11.2024).

⁶⁷ K. Mieszkowski, *Bojkot rosyjskiej kultury. Mieszkowski: Taki ostracyzm jest na rękę Putinowi*, „Gazeta Wyborcza”, 7.03.2022, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,28192516,bojkot-rosyjskiej-kultury-mieszkowski-taki-ostracyzm-jest.html> (3.10.2024).

Nieco inaczej ujmuje zagadnienie bojkotu rosyjskiej kultury Jan Hartman, który w artykule z roku 2022 przedstawia argumenty i kontrargumenty dla omawianego zjawiska. Za bojkotem przemawia, jego zdaniem, wrażliwość na odczucia zaatakowanych Ukraińców i wymiar symboliczny bojkotu, gdyż wpisuje się on w światowy protest przeciwko Rosji:

Przecież nie chodzi o to, że przestał nam się podobać Szostakowicz albo uznaliśmy Czajkowskiego za proto-putinowca, lecz tylko o to, że chcemy pokazać STOP Rosji jako takiej i wszystkiemu, co z Rosji wychodzi. Owo STOP ma znaczyć: to, co robi Putin, wyłącza Rosję i Rosjan z rodziny narodów, w tym ze wspólnoty kulturowej i kulturalnej⁶⁸.

Wśród kontrargumentów Hartman wymienia natomiast: solidarnościowy, wspólnotowy charakter kultury, jej siłę łączenia „ponad podziałami” ludzi dobrej woli, co, w rezultacie rodzi nadzieję na pokój i szacunek między narodami. Kontrargument kolejny dotyczy charakterystycznego dla bojkotu nieróżnicowania, czyli nieuwzględniania zjawiska dwupodziału rosyjskiej kultury, na twórców prodemokratycznych i tych, którzy reżim popierają i z nim współpracują. Trzeci, ostatni kontrargument, raczej nie spotka się ze zrozumieniem Ukraińców, którzy od ponad trzech lat doświadczają brutalności i okrucieństwa rosyjskiej napaści. Zdaniem Hartmana argumentem przeciwko bojkotowi rosyjskiej kultury mogą być przekonania i pragnienia samych Ukraińców, z których wielu, jak utrzymuje autor, odczuwa dumę z powodu podziwu, jakim świat darzy rosyjską kulturę, „gdyż czują się tej kultury dziedzicami, niezależnie od etnicznej przynależności swojej i wielkich, podziwianych w świecie twórców, będących w swoich czasach poddanymi cara Rosji albo obywatelami ZSRR”⁶⁹.

Szymon Żuchowski i Gniewomir Zajączkowski w artykule pochodzącym również z roku 2022 piszą o wątpliwościach, jakie budzą sankcje nałożone na rosyjską kulturę. Rzec nie w bojkocie twórców wspierających putinowski reżim, lecz w niestosowaniu analogicznych restrykcji wobec artystów pochodzących z innego kraju niż Rosja, „którzy chętnie uczestniczą w rosyjskich szopkach, by wymienić chociażby Plácida Dominga”⁷⁰. Autorzy *Milczą muzy, plotą tuzy, czyli bojkot*

⁶⁸ J. Hartman, *Bojkot rosyjskiej kultury. Za i przeciw*, „Polityka”, 4.03.2022, <https://hartman.blog.polityka.pl/2022/03/04/bojkot-rosyjskiej-kultury-za-i-przeciw/> (8.10.2024).

⁶⁹ Tamże.

⁷⁰ Sz. Żuchowski, G. Zajączkowski, *Milczą muzy, plotą tuzy, czyli bojkot kultury rosyjskiej*, „Kultura Liberalna” 2022, nr 10 (6880), 15 marca 2022, <https://>

kultury rosyjskiej za mało sensowne uważają wykluczenie wszystkich rosyjskich wykonawców i wykonawczyń wyłącznie z uwagi na miejsce urodzenia czy narodowość, bez uwzględnienia ich autoidentyfikacji i postawy: „nie brak przecież w Rosji obywateli i obywaterek ryzykujących wolność i zdrowie w trakcie protestów przeciw zbrodniczej polityce Kremla wobec Ukrainy”⁷¹. Za bezsensowne uważają karanie twórców nieżyjących, którzy przemycali w swoich utworach krytykę autokratów i dyktatorów, jak na przykład Dymitr Szostakowicz w XIII symfonii *Babi Jar*. Przypomnijmy, że twórców, którzy obnażali rosyjską niewolniczą mentalność, każącą bezkrytycznie akceptować każdą władzę, patologie życia społecznego, pasywność, skłonność do moralnego relatywizmu i okrucieństwa, ale też bezprzykładne posłuszeństwo względem odgórnie dyktowanych zachowań i postaw było wielu.

Z kolei o kulturze jako istotnym elemencie putinowskiej strategii budowania w ostatnich dwudziestu latach globalnego wizerunku Rosji pisze na łamach „Krytyki Politycznej” Jakub Majmurek:

Rosja Putina chciała prezentować się nie tylko jako wielkie mocarstwo, ale także państwo silne swoją kulturą, czy ściślej mówiąc, kulturowym dziedzictwem: wielkimi dziełami, których wartość od dawna potwierdzona jest w kanonie. W wizji Kremla Rosja wierna jest kanonowi wielkiej kultury — rozumianemu w sposób mocno XIX-wieczny — co ma ją pozytywnie odróżniać od płytkiego, konsumpcjonistycznego, niszczonego przez kontrkulturę Zachodu⁷².

Zgodnie z opinią autora, nie czas dzisiaj na celebrowanie rosyjskiego dziedzictwa kulturowego — koncertów, spektakli teatralnych czy oper, gdyż tego rodzaju wydarzenia łatwo mogą stać się, „popisem artystycznej i moralnej głuchoty”⁷³. Odnośnie do literatury rosyjskiej poglądy Majmurka są następujące: prozę Dostojewskiego i Tolstoją należy czytać właśnie teraz, chociaż wbrew intencjom autorów, jako przestrogę przed antyzachodnim rosyjskim resentymentem i „w kontrze do przenikającej tę prozę nienawiści do oświecenia i mieszczańskiej cywilizacji Zachodu, do jej reakcyjnej polityki”⁷⁴. Majmurek apeluje również — jednak bez przywołania innych niż wymienieni

kulturaliberalna.pl/2022/03/15/milcza-muzy-plota-tuzy-czyli-bojkot-kultury-rosyjskiej/ (28.11.2024).

⁷¹ Tamże.

⁷² J. Majmurek, *Czy przez wojnę mamy skancelować Dostojewskiego?*, „Krytyka Polityczna”, 5.03.2022, <https://krytykapolityczna.pl/kultura/jakub-majmurek-bojkot-rosyjskiej-kultury/> (16.11.2024).

⁷³ Tamże.

⁷⁴ Tamże.

wcześniej pisarze — by pamiętać, że spora część klasycznej literatury rosyjskiej jest szowinistyczna, manifestuje przywiązanie do imperium i umiłowanie władzy autorytarnej, a w związku z tym, jeśli nastanie kiedyś wolna Rosja, czeka ją przewartościowanie własnego kulturowego dziedzictwa. W dalszej części rozważań autor zastanawia się, czy sankcje powinny objąć również współczesnych twórców niezależnych, których dorobek (utwory literackie, dzieła teatralne, muzyczne i filmowe) pozostawał przez całe lata w opozycji do putinowskich porządków, ukazując mieszkańcom Rosji, w jakiej rzeczywistości żyją. Majmurek ma świadomość, że bojkot współczesnej rosyjskiej kultury niezależnej może być odbierany jako niesprawiedliwy, zaś efekt takich działań zuboży naszą wiedzę o współczesnej Rosji i rządzących nią mechanizmach. Podsumowując, autor nie opowiada się za absolutnym wykluczeniem wszystkiego, co ma związek z rosyjską kulturą, podkreśla, między innymi, że kraje zachodnie powinny wesprzeć niezależnych rosyjskich twórców, chociaż, jak zaznacza, pierwszeństwo należy się w tej kwestii artystom ukraińskim. Utrzymuje przy tym, że:

Z jednej strony chyba nie powinniśmy zamykać sobie zupełnie drogi do kontaktu z niezależną, krytyczną kulturą Rosji — choć dopóki wojna się nie zakończy, jej obecność na Zachodzie powinna być raczej wyjątkiem niż regułą⁷⁵.

W dyskusji na temat rosyjskiej kultury, jednym z argumentów przemawiających na rzecz całkowitego jej odrzucenia, przynajmniej do czasu zakończenia wojny, jest twierdzenie, zgodnie z którym kultura ta przesiąknięta jest ideą imperialną. Nadia Gergało-Dąbek twierdzi na przykład, powołując się na ustalenia Ewy M. Thompson, zawarte w monografii *Trubadurzy Imperium. Literatura rosyjska i kolonializm*, że: „Każdy twórca rosyjski jest w mniejszym lub większym stopniu ‘trubadurem imperium’”⁷⁶. Lubelska badaczka przywołuje w duchu prezentyzmu przykłady kilku pisarzy: Lwa Tołstoja, Fiodora Dostojewskiego, Michaiła Bułhakowa, Aleksandra Solżenicyna, Josifa Brodskiego. Tymczasem stwierdzenie: „każdy twórca rosyjski [...]”, jeśli aspiruje do wiarygodnej badawczo diagnozy rosyjskiej kultury w ogóle, w tym literatury, wymaga rzetelnej argumentacji. W tym

⁷⁵ Tamże.

⁷⁶ N. Gergało-Dąbek, *Soft power kultury rosyjskiej w kontekście wojny Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2022, nr 20, z. 4, s.186.

kontekście przypomnieć należy, że znacząca część dwudziestowiecznej literatury rosyjskiej nie bez powodu była przez dziesięciolecia zakazana przez radziecką cenzurę i do oficjalnego obiegu mogła trafić dopiero po 1985 roku na fali zmian pieriestrojkowych. Takimi utworami są, by analogicznie pozostać przy kilku jedynie przykładach, wspomniana już opowieść Grossmana *Wszystko płynie*, zawierająca między innymi wstrząsający obraz Gołodomoru 1932–1933, *Opowiadania kołymskie* Warłama Szalamowa, który spędził w łagrach dalekiej północy szesnaście lat. Wśród rosyjskich twórców zdecydowanie niewpisujących się w zaproponowany przez Gergało-Dąbek unifikujący paradygmat należy wymienić sygnatariuszy *Deklaracji w sprawie ukraińskiej*, która została opublikowana na łamach paryskiej „Kultury” w roku 1977⁷⁷, a zaraz potem w 12. numerze „Kontinientu”⁷⁸; Władimira Bukowskiego (1942–2019), jednego z najbardziej rozpoznawalnych rosyjskich dysydentów, autora wydanego również w Polsce, w roku 1998, *Procesu moskiewskiego*, pisarza, który przed opuszczeniem ZSRR był kilkakrotnie aresztowany i poddawany przymusowemu leczeniu psychiatrycznemu; poetkę i tłumaczkę Natalię Gorbaniewską (1936–2013)⁷⁹ silnie związaną z ruchem dysydenckim obrończynię praw człowieka, autorkę artykułów w moskiewskiej samizdatowej „Kronice Wydarzeń Bieżących”, uhonorowaną w roku 2008 doktoratem honorowym Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie; Władimira Maksimowa (1930–1995) wydalonego ze Związku Radzieckiego w roku 1974, redaktora naczelnego emigranckiego rosyjskiego kwartalnika „Kontinient”, którego celem było zjednoczenie międzynarodowych sił opozycyjnych wobec reżimów Europy Wschodniej⁸⁰; Wiktora Niekrasowa (1911–1987), autora *W okopach Stalingradu* (1946), utworu słusznie uważanego za najważniejsze dzieło tzw. prawdy okopów, walczącego o upamiętnienie ofiar Holokaustu, między innymi Żydów wymordowanych w Babim Jarze, pisarza, którego pozbawiono obywatelstwa i zmuszono w 1974 roku, podobnie jak Maksimowa, do opuszczenia kraju.

⁷⁷ Zob. *Deklaracja w sprawie ukraińskiej*, „Kultura” 1977, nr 5 (365), <https://kulturaraparyska.com/pl/topic-article/deklaracja-ukrainska> (1.12.2024), zob. też. <https://aneks.kulturaliberalna.pl/wp-content/uploads/2016/02/15-deklaracja-With-Watermark.pdf> (1.12.2024).

⁷⁸ Zob. G. Przebinda, *Natalia Gorbaniewska pod Kremlem...* (2.12.2024).

⁷⁹ Zob. G. Przebinda, *Oblicza Natalii Gorbaniewskiej. Część. 1: Lata w ZSRR (1936–1975)*, „Studia Pigioniana” 2024, nr 7; G. Przebinda, *Dzięki czemu jesteśmy ludźmi... (Paryż, luty 1987 roku)*, „Studia Pigioniana” 2024, nr 7.

⁸⁰ G. Przebinda, *Z archipelagu na kontynent. Polskie tropy Władimira Maksimowa*, „Przegląd Rusycystyczny” 2023, nr 4 (184), s. 149.

Jeden z fragmentów *Deklaracji w sprawie ukraińskiej* wart jest w tym miejscu przytoczenia w charakterze argumentu:

Ogłaszając zatem niniejszą deklarację, stawiamy w niej przed opinią publiczną trzy sprawy. Po pierwsze, samą sprawę ukraińską. Po drugie, sprawę wszystkich innych *nacmienszestw* (...), które aspirują do samostanowienia, do zagwarantowanego na papierze przez konstytucję sowiecką *prawa wychoda*. I po trzecie wreszcie, sprawę narodu imperialnego, dla którego tym lepiej będzie im prędzej zrozumie, że likwidacja sowieckiego kolonializmu leży również w jego własnym interesie, bo ona może tylko zażegnać, groźbę przyszłej wzajemnej rzezi⁸¹.

Losy wymienionych przedstawicieli rosyjskiej demokratycznej opozycji pokazują, podobnie jak biografie niektórych współczesnych twórców rosyjskiej kultury, jaką cenę płaci się w Rosji za sprzeciw wobec władzy. Drogi życiowe Gorbaniewskiej, Bukowskiego, Maksimowa, Niekrasowa nie są najbardziej dramatycznymi z możliwych, bo przecież, jak mówi Wiktor Szenderowicz, „mogli rozstrzelać”⁸².

W dyskusji dotyczącej powodów, celu i form, jakie winien przyjmować bojkot rosyjskiej kultury, zarzut przywiązania do idei imperialnej nie ominął współczesnego rosyjskiego pisarza Michaiła Szyszkina, który od wielu lat mieszka w Szwajcarii. Tomasz Kamusella twierdzi, że w *Liście otwartym do przyjaciela Ukraińca rok później*⁸³ autor *Włosa Wenery* ujawnia, możliwe, że nieświadome, przywiązanie do rosyjskiej idei imperialnej i tym samym „wiele z jego słów i czynów działa na korzyść Kremla”⁸⁴. Kamusella twierdzi również, że Szyszkin jako obywatel i mieszkaniec Szwajcarii, traci moralne prawo oraz kompetencje komentatora obecnej sytuacji politycznej i kulturalnej w Rosji. Zdaniem autora artykułu naganne jest, że pisarz nadal publikuje swoje utwory w Rosji, ponieważ:

Każdy opozycyjny pisarz, który milcząco zgadza się na taką formę współpracy, jest winny udzielania bezpośredniego wsparcia ekonomicznego reżimowi Putina.

⁸¹ *Deklaracja w sprawie ukraińskiej*, <https://aneks.kulturaliberalna.pl/wp-content/uploads/2016/02/15-deklaracja-With-Watermark.pdf> (1.12.2024)

⁸² Zob. A mogli rozstrzelać. Z Wiktorem Szenderowiczem rozmawia Jerzy Czech, w: W. Szenderowicz, *Pan Ein i inne historie*, Agencja Dramatu i Teatru. Warszawa, 2019, s. 301–313.

⁸³ M. Szyszkin, *List otwarty do przyjaciela Ukraińca rok później*, platforma „Forum dialogu. Perspektywy ze środka Europy”, 10.04.2023, <https://forumdialogu.eu/2023/04/10/list-do-przyjaciela-ukrainca-rok-pozniej/> (7.11.2024).

⁸⁴ T. Kamusella, *Nieświadomy imperializm zdeklarowanego antyimperialisty*, platforma „Forum dialogu. Perspektywy ze środka Europy”, 5.06.2023, <https://forumdialogu.eu/2023/06/05/nieswiadomy-imperializm-zdeklarowanego-antyimperialisty/> (7.11.2024).

W ten sposób Szyszkin mimowolnie działa zgodnie z propagandą Kremla i staje się pionkiem w rękach rządu⁸⁵.

Oprócz wymienionych zarzutów Kamusella formułuje oczekiwania względem pisarza, który, jego zdaniem, powinien porzucić lub ograniczyć twórczość w języku rosyjskim na rzecz języka ukraińskiego: „Wojna totalna wywołana przez Rosję w Ukrainie otworzyła nowy okres historyczny w Europie, więc może to najwyższy czas, by Szyszkin spróbował czegoś nowego, na przykład napisał powieść po ukraińsku lub dwujęzyczną?”⁸⁶.

Ze sposobem, w jaki Kamusella formułuje warstwę argumentacyjną swojego wywodu polemizuje Andreas R. Hoffman, który przetłumaczył na język polski zarówno *List otwarty do przyjaciela Ukrainca rok później* Szyszkina, jak też artykuł Kamuselli, który powstał w języku angielskim. Zdaniem Hoffmana artykuł *Nieświadomy imperializm zdeklarowanego antyimperialisty* Kamuselli nie jest wolny od insynuacji, uproszczeń i manipulacji językowych:

wystąpił on publicznie z tekstem, który w swojej meandrycznej argumentacji roi się od nieścisłości faktograficznych, przesycony jest złośliwością i sarkazmem, jak i licznymi argumentami „ustawiającymi” sobie przeciwnika. Prym wiodą uproszczenia, przesadne i jednostronne opinie. Na koniec zaś wybija jawny rasizm na poziomie przestróg przed „zalewem żółtej rasy”, co wyświadcza bronionej przez siebie sprawie nader wątpliwą przysługę. Być może moja interpretacja jego tekstu jest błędna, a Kamusella potraktował go jako rodzaj polemicznej satyry, której w żadnym razie nie powinniśmy rozumieć dosłownie? Wówczas jednak należałoby stwierdzić, że nie zdołał tej swojej intencji przekazać skutecznie⁸⁷.

Stosowanie skrótów myślowych i uproszczeń, ferowanie wyroków pozbawionych przekonujących argumentów, wybiórczość w przedstawianiu faktów, potępienie wszystkiego co rosyjskie niezależnie od rozlicznych kontekstów, w jakich należy rozpatrywać rosyjską kulturę oraz historię jej rozwoju, ale też nieuwzględnianie indywidualnych postaw i biografii poszczególnych twórców, w tym współczesnych, zdecydowanie potępiających zarówno imperialne zakusy Rosji, jak

⁸⁵ Tamże.

⁸⁶ Tamże.

⁸⁷ A. R. Hoffman, *Lost in Translation. Odpowiedź na polemikę Tomasza Kamuselli z Michaiłem Szyszkinem*, „Forum dialogu. Perspektywy ze środka Europy”, 9.06.2023, <https://forumdialogu.eu/2023/06/09/lost-in-translation-odpowiedz-na-polemike-tomasza-kamuselli-z-michailem-szyszkinem/> (7.11.2024).

również putinowski reżim i zbrodniczą napaść na Ukrainę, mogą skutkować, co zresztą już się dzieje, działaniami niezdeteminowanymi racjonalnie. Trudno bowiem znaleźć uzasadnienie dla decyzji podjętej przez Instytut Adama Mickiewicza, podlegający Ministerstwu Kultury i Dziedzictwa Narodowego, kierowanemu w 2022 roku przez Piotra Glińskiego. Rzeczą dotyczy zawieszenia, a *de facto* likwidacji z dniem 11 kwietnia 2022 roku, działającej od siedmiu lat, rosyjskojęzycznej sekcji Culture.pl, która miała ok. 2,5 miliona użytkowników i — co kluczowe — nie promowała kultury rosyjskiej, lecz kulturę polską. Przypomnijmy, że celem sekcji było informowanie o najważniejszych zjawiskach i tendencjach kultury polskiej, wydarzeniach kulturalnych organizowanych w Polsce i za granicą, ale też twórcach i ich dziełach. Warto podkreślić, że już 26 lutego 2022 na stronie serwisu pojawiło się oświadczenie następującej treści:

To, co robi dziś Rosja, jest zbrodnią przeciwko innemu narodowi, innemu państwu, innej kulturze. My, Rosjanie, znamy tę kulturę bardzo dobrze i wiele z niej czerpiemy. Niemniej jednak nie powstrzymało to prezydenta Putina, jego generałów od potworności, których jesteśmy dziś świadkami w Ukrainie. To, co się dziś dzieje, niszczy Ukrainę, jest niszczące także dla Rosji. Każdy, kto aprobeuje agresję i masowe mordy, niszczy przyszłość narodu rosyjskiego i jego kulturę. Uważamy, że obowiązkiem każdego Rosjanina jest walka z Putinem i jego zbrodniczym reżimem. Ta wojna jest prowadzona NIE w naszym imieniu⁸⁸.

Mimo to w wyniku decyzji IAM „6-osobowa redakcja sekcji — wszyscy pochodzą z Rosji i mieszkają w Polsce — dowiedziała się o decyzji IAM — i od razu otrzymała wypowiedzenia”⁸⁹. Przeciwno zawieszeniu sekcji rosyjskojęzycznej Culture.pl protestowali dziennikarze, naukowcy, działacze kultury⁹⁰, podpisując *List protestacyjny do Dyrek-*

⁸⁸ Oświadczenie sekcji rosyjskiej Culture.pl 26.02.2022, <https://culture.pl/pl/artykul/oswiadczenie-sekcji-rosyjskiej-culturepl> (2.12.2024).

⁸⁹ A. Mikulska, *Rosyjska sekcja Culture.pl zawieszona. Była pracowniczka: „To decyzja populistyczna”*, *Oko.press*, 24.04.2024, <https://oko.press/rosyjska-sekcja-culture-pl-zawieszona> (3.12.2024).

⁹⁰ Zob. A. Cembrowska, *Najlepszy rosyjskojęzyczny portal o polskiej kulturze zamknięty! „Gest sympatii w stronę Putina”* 12.04.2022, <https://natemat.pl/406654,rosyjska-sekcja-culture-pl-zamkniete-internauci-protestuja> (3.12.2024); *Po 7 latach znika rosyjska sekcja portalu Culture.pl. Protestują Mariusz Szczygiel i Agnieszka Romaszewska-Guzy*, *Wirtualne media.pl*, 13.04.2022, <https://www.wirtualnemediapl.pl/artykul/znika-rosyjska-sekcja-portal-culture-pl-dlaczego-kt-to-traci-prace> (3.12.2024); J. Knera, *Culture.pl bez sekcji rosyjskojęzycznej. To*

*cji Instytutu Adama Mickiewicza w sprawie zawieszenia rosyjskiej sekcji portalu Culture.pl*⁹¹.

Do niedawna dostęp do polskiej literatury gwarantował rosyjskojęzycznym odbiorcom Instytut Książki. Przypomnijmy, że z dniem 1 czerwca 2024 roku nastąpiło połączenie Instytutu Książki i Instytutu Literatury, w związku z czym rozpoczęła działalność „nowa państwowa instytucja kultury — Instytut Książki. Konsolidacja jednostek i powstanie nowej odbyło się na mocy zarządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 29 kwietnia 2024 r., a Dyrektorem Instytutu Książki jest Grzegorz Jankowicz⁹².

Innym jeszcze źródłem wiedzy dla rosyjskojęzycznych odbiorców polskiej literatury była do niedawna strona portalu społecznościowego Facebook o nazwie *Польская литература онлайн*⁹³, związana z Instytutem Książki⁹⁴. W zakładce „читальный зал”, można znaleźć linki prowadzące do rosyjskich przekładów polskiej literatury, utworów: Stanisława Lubomirskiego, Adama Mickiewicza, Henryka Sienkiewicza, Elizy Orzeszkowej, Juliana Tuwima, Kazimierza Przerwy-Tetmajera i in. Ostatnia informacja, jaka pojawiła się na *Польская литература онлайн* pochodzi z dnia 31.05.2024 roku i dotyczy wspomnianej wcześniej reorganizacji Instytutu Książki i Instytutu Literatury:

Согласно приказу министра культуры и национального наследия Республики Польша от 29 апреля 2024 г. об объединении государственных культурных институций, Института книги и Института литературы, и создании государственной культурной институции Институт книги, 31 мая 2024 года Институт литературы завершил свою деятельность⁹⁵.

strzał w stope, „Polityka”, 14.04.2022, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/2162301,1,culturepl-bez-sekcji-rosyjskojezycznej-to-strzal-w-stope.read> (3.12.2024).

⁹¹ List protestacyjny do Dyrekcji Instytutu Adama Mickiewicza w sprawie zawieszenia rosyjskiej sekcji portalu Culture.pl, 12.04.2022, https://www.petycjeonline.com/list_protestacyjny_do_dyrekcji_instytutu_adama_mickiewicza_w_sprawie_zawieszenia_rosyjskiej_sekcji_portalu_culturepl (3.12.2024).

⁹² *Połączenie Instytutu Książki i Instytutu Literatury* 1.06.2024, <https://www.gov.pl/web/kultura/polaczenie-instytutu-ksiazki-i-instytutu-literatury> (3.12.2024).

⁹³ *Польская литература онлайн*, <https://www.facebook.com/polskayaliteratura/>

⁹⁴ Na stronie *Польская литература онлайн*, <https://www.facebook.com/polskayaliteratura>, ikonka „trasa” informuje: Instytut Książki, ul. Zygmuntowa 6, Kraków, Poland.

⁹⁵ *Польская литература онлайн*, <https://www.facebook.com/polskayaliteratura/> (3.12.2024).

Trudno nie zauważyć koincydencji pomiędzy zmianami organizacyjnymi dotyczącymi Instytutu Książki i powołaniem Dyrektora tej instytucji a zamknięciem strony *Польская литература онлайн*. Żadnej informacji, która wyjaśniałaby zaistniałą sytuację, nie udało mi się uzyskać w ramach kwerendy przed powstaniem niniejszego artykułu. Jednym z jej efektów jest natomiast zauważenie relatywnie niskiej aktywności polskich rusycystów, literaturoznawców i językoznawców w dyskusji na temat bojkotu kultury rosyjskiej. Pojedyncze wypowiedzi w formie udzielanych wywiadów i publikowanych artykułów — w prasie oraz czasopismach naukowych, to stan, który powinien ulec zmianie. Z tego między innymi powodu, że bez zaangażowania specjalistów, w tym historyków literatury rosyjskiej, trudno zrealizować postulaty, jakie padają w zreferowanej tutaj, z konieczności częściowo, dyskusji na temat bojkotu rosyjskiej kultury. Dotyczą one, przypomnijmy „dekonstrukcji kultury rosyjskiej” (Radynski), „przewartościowania rosyjskiego dziedzictwa kulturowego” (Majmurek), czy takiego oto stwierdzenia: „Zjawisko kultury rosyjskiej wymaga jednak deimperializacji i demaskacji” (Gergało-Dąbek).

Dlatego właśnie literaturę rosyjską należy czytać, analizować i tworzyć dla niej uzasadnione badawczo uniwersa interpretacyjne. W przeciwnym razie za kilka już lat stanie się z nią to samo, co spotkało powieść Borysa Pasternaka *Doktor Żywago*, po jej opublikowaniu zagranicą. Nikt jej w ojczyźnie pisarza nie czytał, ale każdy miał na jej temat wyrobiony pogląd...

REFERENCES

- “A mogli rozstrzelać. Z Wiktorem Szenderowiczem rozmawia Jerzy Czech.” Szenderowicz, Wiktor. *Pan Ein i inne historie*. Transl. Czech, Jerzy. Warszawa: Agencja Dramatu i Teatru, 2019.
- Babczenko, Arkadij. Interview by Nocuń, Małgorzata. “Arkadij Babczenko: Byłem rosyjskim żołnierzem.” *Tygodnik Powszechny*, 15.04.2022, <<https://www.tygodnikpowszechny.pl/arkadij-babczenko-bylem-rosyjskim-zolnierzem-173232>>.
- Bieliaszyn, Wiktoria. “Rosja i Ukraina na froncie literackim, muzycznym i szkolnym.” *Gazeta Wyborcza*, 20.06.2022, <<https://wyborcza.pl/7,75399,28554913,rosyjskie-wladze-opublikowaly-list-gonczy-za-dmitrijem.html>>.
- Bieliaszyn, Wiktoria. “Rosyjskie władze opublikowały list gończy za Dmitrijem Głuchowskim. Słynny pisarz krytykował wojnę w Ukrainie.” *Gazeta Wyborcza*, 07.06.2022, <<https://wyborcza.pl/7,75399,28554913,rosyjskie-wladze-opublikowaly-list-gonczy-za-dmitrijem.html>>.
- Bieliaszyn, Wiktoria. “Top sprzedaży książek w Rosji: George Orwell, Remarque, Jane Austen, young adult o pionierach gejach i rosyjska Natalia de Barbaro.” *Gazeta*

- Wyborcza*, 14.07.2023, <<https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,29963999,c-zeburaszka.html>>.
- “Bojkot kultury rosyjskiej? Gliński: To nie czas na Czechowa czy Puszkina. Powinna zniknąć z przestrzeni publicznej.” *wpolityce.pl*, <https://wpolityce.pl/polityka/592969-glinski-kultura-rosji-musi-zniknac-z-przestrzeni-publicznej>.
- “Borys Godunow.” *teatr Wielki, pl*, <https://teatr Wielki.pl/kalendarium/2023-2024/borys-godunow/termin/2024-06-02_18-00/>.
- Cembrowska, Alicja. “Najlepszy rosyjskojęzyczny portal o polskiej kulturze zamknięty! ‘Gest sympatii w stronę Putina’.” *natemat.pl*, <<https://natemat.pl/406654,rosyjka-sekcja-culture-pl-zamkniete-internauci-protestuja>>.
- Cembrowska, Alicja. “Symboliczna dosłowność.” *teatr dla wszystkich.pl*, <<https://teatr dla wszystkich.eu/dwuglos-w-sprawie-nastii-w-teatrze-powszechnym-w-warszawie>>.
- Cieślak, Jacek. “Literacką Nagrodę Nobla otrzyma krytyczka Kremla?” *Rzeczpospolita*, 05.10.2023, <<https://www.rp.pl/literatura/art39213181-literacka-nagrade-nobla-otrzyma-krytyczka-kremla>>.
- “Deklaracja w sprawie ukraińskiej.” *Kultura* 1977, nr 5 (365), <<https://kultura.paryska.com/pl/topic-article/deklaracja-ukrainska>>.
- “Deklaracja w sprawie ukraińskiej.” *aneks.kulturaliberalna.pl*, <<https://aneks.kulturaliberalna.pl/wp-content/uploads/2016/02/15-deklaracja-With-Watermark.pdf>>.
- “Decyzja Rady (WPZiB) 2022/337 z dnia 28 lutego 2022 r. zmieniająca decyzję 2014/145/WPZiB w sprawie środków ograniczających w związku z działaniami podważającymi integralność terytorialną, suwerenność i niezależność Ukrainy lub im zagrażającymi.” *eur.lex.europa.eu*, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX%3A32022D0337>>.
- “‘Dziadek do orzechów’ zdjęty z afisza. Świąt nie będzie?” *kicket.com*, <<https://kicket.com/poradnik/balet-dziadek-do-orzechow-zdjety-z-afisza-swiat-nie-bedzie>>.
- Encyklopedia teatru polskiego*. Platforma integrująca wiedzę teoretyczną i dokumentację źródłową dotyczącą historii teatru w Polsce, *encyklopediateatru.pl*.
- Gergało-Dąbek, Nadia. “Soft power kultury rosyjskiej w kontekście wojny Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie.” *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej* 2022, nr 20, z. 4.
- Głuchowski, Dmitrij. “Głuchowski: Putin ma rację. Ukraina naprawdę zmieniła się w anty-Rosję.” *Gazeta Wyborcza*, 20.03.2022, <<https://wyborcza.pl/7,75410,28237785,gluchowski-putin-ma-racje-ukraina-naprawde-zmienila-sie-w.html>>.
- Głuchowski, Dmitrij. “Nauczyliśmy się w Rosji połykać kłamstwo i szaleństwo władzy jak herbatę.” *Gazeta Wyborcza*, 25.02.2022, <<https://wyborcza.pl/7,75399,28155122,dmitrij-gluchowski-w-nowej-gazecie-uczymy-sie-nie-zauwazac.html>>.
- Głuchowski, Dmitrij. “Słynny rosyjski pisarz: Cel Putina? Zrobić ze wszystkich Rosjan zbrodniarzy wojennych.” *Gazeta Wyborcza*, 11.03.2022, <<https://wyborcza.pl/7,75410,28211243,slenny-rosyjski-pisarz-cel-putina-zrobic-ze-wszystkich-rosjan.html>>.
- Grossman, Wasilij. *Wszystko płynie*. Transl. Bieńkowska, Wiera. Foreword Chandler, Robert. Warszawa: Noir Sur Blanc, 2024.
- Hartman, Jan. “Bojkot rosyjskiej kultury. Za i przeciw.” „Polityka”, 4.03.2022, <<https://hartman.blog.polityka.pl/2022/03/04/bojkot-rosyjskiej-kultury-za-i-przeciw/>>.

- Hierowska, Magdalena. "Czy ludzkie mięso ma uczucia?" *teatrdlawszystkich.pl*, <<https://teatrdlawszystkich.eu/dwuglos-w-sprawie-nastii-w-teatrze-powszechnym-w-warszawie>>.
- Hollender, Barbara. "Cannes 2024: Rosjanin uzależniony od imperializmu." *Rzeczpospolita*, 22.05.2024, <<https://www.rp.pl/film/art40410681-cannes-2024-rosjanin-uzalezniiony-od-imperializmu>>.
- Hoffman, Andreas. R. "Lost in Translation. Odpowiedź na polemikę Tomasza Kamuselli z Michaiłem Szyszkinem." *Platforma Forum dialogu. Perspektywy ze środka Europy*, 9.06.2023, <<https://forumdialogu.eu/2023/06/09/lost-in-translation-odpowiedz-na-polemike-tomasza-kamuselli-z-michailem-szyszkinem/>>.
- Jerofiejew, Wiktor. "Od inwazji na Ukrainę Putin jest potworem, metafizycznym złem. Ale tylko dla Zachodu." *Gazeta Wyborcza*, 20.08.2022, <<https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,28806443,od-inwazji-na-ukraine-putin-jest-potworem-metafizycznym-zlem.html>>.
- Kamusella, Tomasz. "Nieświadomy imperializm zdeklarowanego antyimperialisty." *Platforma Forum dialogu. Perspektywy ze środka Europy*, 5.06.2023, <<https://forumdialogu.eu/2023/06/05/nieswiadomy-imperializm-zdeklarowanego-antyimperialisty/>>.
- Knera, Jakub. "Culture.pl bez sekcji rosyjskojęzycznej. To strzał w stope." *Polityka*, 14.04.2022, <<https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/2162301,1,culturepl-bez-sekcjirosyjskojezycznej-to-strzal-w-stope.read>>.
- Kowalewicz, Tomasz. "Wschodni Express z nowymi książkami. Nie zabraknie też ważnych dyskusji." *Gazeta Wyborcza*, 6.07.2022, <<https://lublin.wyborcza.pl/lublin/7,48724,28655795,wschodni-express-z-nowymi-ksiazkami-nie-zabraknie-tez-waznych.html>>.
- "Krytycznym okiem. Blog krytycznoliteracki Jarosława Czechowicza." *krytycznymokiem.blogspot.com*, <<http://krytycznymokiem.blogspot.com/2022/07/naftowa-wenus-aleksandr-sniegiriow.html>>.
- Lebiediew, Siergiej. Interview by Budzisz, Stasia. "My, Rosjanie żyjemy w czołgu. Niewiele z niego widać." *oko.press*, <<https://oko.press/my-rosjanie-zyjemy-w-czolgu-niewiele-z-niego-widac-lebiediew>>.
- Lis, Renata. "Everymani epoki Stalina. Powieść bardziej aktualna niż możecie sobie wyobrazić." *Gazeta Wyborcza*, 8.05.2024, <<https://wyborcza.pl/7,75517,30888319,everymani-epoki-stalina.html>>.
- "List protestacyjny do Dyrekcji Instytutu Adama Mickiewicza w sprawie zawieszenia rosyjskiej sekcji portalu Culture.pl." *petycjeonline.com*, <https://www.petycjeonline.com/list_protestacyjny_do_dyrekcji_instytutu_adama_mickiewicza_w_sprawie_zawieszenia_rosyjskiej_sekcji_portalu_culturepl>.
- Łomanowski, Andrzej. "Rosyjska wojna z książkami. Propagowanie nietradycyjnych preferencji seksualnych". *Rzeczpospolita*, 25.04.2024, <<https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art40243741-rosyjska-wojna-z-ksiazkami-propagowanie-nietradycyjnych-preferencji-seksualnych>>.
- Majmurek, Jakub. "Czy przez wojnę mamy skancelować Dostojewskiego?" *krytyka-polityczna.pl*, <<https://krytykapolityczna.pl/kultura/jakub-majmurek-bojkot-rosyjskiej-kultury/>>.
- Marczyński, Jacek. "Muzyka nie na te czasy. Rosyjscy kompozytorzy spadają z afisza." *Rzeczpospolita*, 2.03.2022, <<https://www.rp.pl/kultura/art35793101-muzyka-nie-na-ten-czas-rosyjscy-kompozytorzy-spadaja-z-afisza>>.

- Mieszkowski, Krzysztof. "Bojkot rosyjskiej kultury. Mieszkowski: Taki ostracyzm jest na rękę Putinowi." *Gazeta Wyborcza*, 7.03.2022, <<https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,28192516,bojkot-rosyjskiej-kultury-mieszkowski-taki-ostracyzm-jest.html>>.
- Mikulska, Anna. "Rosyjska sekcja Culture.pl zawieszona. Była pracowniczka: 'To decyzja populistyczna'." *oko.press*, <<https://oko.press/rosyjska-sekcja-culture-pl-zawieszona>>.
- "Nastia na podstawie opowiadania Władimira Sorokina." *powszechny.com*, <<https://www.powszechny.com/pl/spektakle/nastia>>.
- "Opole. Oświadczenie dot. 'Los Endemoniados/Biesy' w TJK." *e-teatr.pl*, <<https://e-teatr.pl/opole-oswiadczenie-dot-los-endemoniadosbiesy-w-tjk-24609>>.
- Opowieści niesamowite. Groza i niesamowitość w prozie rosyjskiej XIX i początku XX w.*
- Śliwowski, René (ed.). Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1975.
- "Organizatorzy najważniejszego festiwalu filmów rosyjskich poinformowali o zawieszeniu imprezy." *sfp.org.pl*, <https://www.sfp.org.pl/wydarzenia,5,32-903,1,1,Festiwal-Filmow-Rosyjskich-Sputnik-nad-Polska-zawieszony.html>.
- "Oświadczenie sekcji rosyjskiej Culture.pl." *culture.pl*, <<https://culture.pl/pl/artykul/oswiadczenie-sekcji-rosyjskiej-culturepl>>.
- "Oświadczenie ws. pokazu spektaklu 'Nastia' w ramach Festiwalu Malta." *dziennik-teatralny.pl*, <<http://www.dziennikteatralny.pl/artykuly/oswiadczenie-ws-pokazu-spektaklu-nastia-w-ramach-festiwalu-malta.html>>.
- Piotrowska, Lubomira, Agnieszka. Interview by Korzycki, Radosław. "Dialogi z dyktafonu. Rozmowa z Agnieszką Lubomirą Piotrowską." *Dwutygodnik* 2020, nr 274, <<https://www.dwutygodnik.com/artykul/8717-dialogi-z-dyktafonu.html>>.
- Platonow, Andriej. *Dół*. Transl. Pomorski, Adam. Foreword Stasiuk, Andrzej. Afterword Pomorski, Adam. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne, 2022.
- "Połączenie Instytutu Książki i Instytutu Literatury." *www.gov.pl*, <<https://www.gov.pl/web/kultura/polaczenie-instytutu-ksiazki-i-instytutu-literatury>>.
- "Premiera sztuki o prezydencie Zelenskim w maju." *e-teatr.pl*, <<https://e-teatr.pl/krakow-premiera-sztuki-o-prezydencie-zelenskim-w-maju-24833>>.
- "Po 7 latach znika rosyjska sekcja portalu Culture.pl. Protestują Mariusz Szczygieł i Agnieszka Romaszewska-Guzy." *wirtualnemedi.pl*, <<https://www.wirtualnemedi.pl/artykul/znika-rosyjska-sekcja-portal-culture-pl-dlaczego-kto-traci-prace>>.
- Przebinda, Grzegorz. "Dostojewski odpowiedzialny za działalność biesów? Tak. Ale nie za Gułag i Kołymę." *Gazeta Wyborcza* 20.08.2022, <<https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,28805570,dostojewski-odpowiedzialny-za-dzialalnosc-biesow-tak-ale-nie.html>>.
- Przebinda, Grzegorz. "Dzięki czemu jesteśmy ludźmi... (Paryż, luty 1987 roku)." *Studia Pigioniana* 2024, nr 7.
- Przebinda, Grzegorz. "Głośna powieść Ukrainca z Rosji". Ukrainiec? Nie, Rosjanin, który Ukrainy nie znosi." *Gazeta Wyborcza*, 17.08.2024, <<https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,31223473,glosna-powiec-ukrainca-z-rosji-ukrainiec-nie-rosjanin.html>>.
- Przebinda, Grzegorz. Interview by Olszewski, Michał. "Prof. Grzegorz Przebinda: Znam wielu uczciwych Rosjan." *Gazeta Wyborcza*, 29.04.2022, <<https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,28383512,magazyn-wywiad-tygodnia-znam-wielu-uczciwych-rosjan.html>>.

- Przebinda, Grzegorz. "Natalia Gorbaniewska pod Kremlm. Jak Rosjanie i Żydzi protestowali przeciwko inwazji." *Gazeta Wyborcza*, 29.11.2024, <<https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,31496656,natalia-gorbaniewska-pod-kremlm-jak-rosjanie-i-zydzi.html>>.
- Przebinda, Grzegorz. "Oblicza Natalii Gorbaniewskiej. Część. 1: Lata w ZSRR (1936–1975)." *Studia Pigioniana* 2024, nr 7.
- Przebinda, Grzegorz. *Ostatnia wojna Putina. Rozprawa filologa z Rosją*. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2023.
- Przebinda, Grzegorz. *Umarli są szczęśliwi? Dziennik trzeciego roku wojny*, Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2025.
- Przebinda, Grzegorz. "Z archipelagu na kontynent. Polskie tropy Władimira Maksimowa." *Przegląd Rusycystyczny* 2023, nr 4 (184).
- Przebinda, Grzegorz. "Znam coraz więcej uczciwych Rosjan [POLEMIKA]." *Gazeta Wyborcza*, 11–12.06.2022, <<https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,-28563713,znam-coraz-wiecej-uczciwych-rosjan.html>>.
- Radynski, Olesij. Interview by Dunin, Kinga. "Kulturze rosyjskiej należy się dużo większa kara niż bojkot." *krytykapolityczna.pl*, <https://krytykapolityczna.pl/swiat/kulturze-rosyjskiej-nalezy-sie-duzo-wieksza-kara-niz-bojkot/>.
- Radziwinowicz, Wacław. "Rosja odbierze niepokornym pisarzom mieszkania i majątki. Twórca ustawy: Niech zdychają jak psy ostatnie." *Gazeta Wyborcza*, 4.02.2024, <<https://wyborcza.pl/7,75399,30664382,rosja-odbierze-niepokornym-pisarzom-mieszkania-i-majatki-tworca.html>>.
- Rausz, Jerzy. "Bydgoszcz. Filharmonia Pomorska rezygnuje z utworów rosyjskich kompozytorów." *e-teatr.pl*, <<https://e-teatr.pl/bydgoszcz-filharmonia-pomorska-rezygnuje-z-utworow-rosyjskich-kompozytorow-22584>>.
- Stiepanowa, Maria. "Rosyjska pisarka Maria Stiepanowa: Od wyniku tej wojny zależą losy wszystkich i każdego, nie tylko Ukrainy i Rosji." *Gazeta Wyborcza*, 2.04.2022, <<https://wyborcza.pl/7,179012,28290215,rosyjska-pisarka-maria-stiepanowa-od-wyniku-tej-wojny-zaleza.html>>.
- Stiepanowa, Maria. "Rosyjska wina i wstyd. Stiepanowa: Poczucie wspólnego upadku dotyka wszystkich, z którymi rozmawiam." *Gazeta Wyborcza*, 21.02.2023, <<https://wyborcza.pl/51,75517,29465482.html>>.
- Szoszyn, Ruslan. "Borys Akunin: Tak, jesteśmy winni, że Rosja stała się potworem." *Rzeczpospolita*, 15.03.2024, <<https://www.rp.pl/plus-minus/art39999431-borys-akunin-tak-jestesmy-winni-ze-rosja-stala-sie-potworem>>.
- Szoszyn, Ruslan. "Rosja wyrzuca pisarzy krytykujących wojnę Putina." *Rzeczpospolita*, 24.12.2023, <<https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art39616971-rosja-wyrzuca-pisarzy-krytykujacych-wojne-putina>>.
- Szoszyn, Ruslan, "Zakazani pisarze w Rosji. Kradną im utwory, przekazują książki na makulaturę", *Rzeczpospolita*, 5.02.2024, <<https://www.rp.pl/polityka/art39786781-zakazani-pisarze-w-rosji-kradna-im-utwory-przekazuja-ksiazki-na-makulature>>.
- Szymczak, Grzegorz. "Z recepcji rosyjskiej literatury postmodernistycznej w Polsce: (na przykładzie twórczości Władimira Sorokina, Wiktora Jerofiejewa i Wiktora Pilewina)." *Acta Polono-Ruthenica* 2015, nr 20.
- Szyszkina, Michaił. "List otwarty do przyjaciela Ukrainca rok później." *Platforma Forum dialogu. Perspektywy ze środka Europy*, 10.04.2023, <<https://forumdialogu.eu/2023/04/10/list-do-przyjaciela-ukrainca-rok-pozniej/>>.
- Szyszkina, Michaił. "List rosyjskiego pisarza do przyjaciela Ukrainca. Michaił Szyszkina: Mój kraj wypadł z czasu!" *Gazeta Wyborcza* 23.03.2023, <<https://>

BOJKOT...

- wyborcza.pl/magazyn/7,124059,29591849,list-rosyjskiego-pisarza-do-przyjaciela-ukrainca-michail-szyszkina.html>.
- Szyszkina, Michail. *Pokój czy wojna? Rosja i Zachód — zbliżenie*. Transl. Jatowska, Magdalena. Warszawa: Noir sur Blanc, 2023.
- Szyszkina, Michail. "Rosyjski pisarz: Mowa Puszkina i Tolstoja przekształciła się w język morderców." *Gazeta Wyborcza*, 17.06.2023, <<https://wyborcza.pl/magazyn/51,124059,29861752.html>>.
- Szyszkina, Michail. "Wielu Rosjan marzy o tym, by Putin żył wiecznie. Gdy władza upadnie, wszystko może się wydarzyć." *Gazeta Wyborcza*, 16.01.2024, <<https://wyborcza.pl/7,75517,30494175,rosyjski-pisarz-nie-moge-oddac-putinowi-jezyka.html>>.
- "Teatr Wielki — Opera Narodowa. Repertuar. Borys Godunow." *teatr Wielki.pl*, <https://teatr Wielki.pl/kalendarium/2023-2024/borys-godunow/termin/2024-06-02_18-00/>.
- "Tiki i inne zabawy na motywach dramatów Antona Czechowa." *pantomima.wroc.pl*, <<https://pantomima.wroc.pl/przedstawienia/tiki-i-inne-zabawy>>.
- "W polskich instytucjach kultury nie powinno być miejsca dla poparcia rosyjskiego reżimu." *gov.pl*, <<https://www.gov.pl/web/kultura/w-polskich-instytucjach-kultury-nie-powinno-byc-miejsca-dla-poparcia-rosyjskiego-rezimu>>.
- Zacharow, Jewhen. "Ukraina zamierza usunąć z bibliotek 100 mln rosyjskich książek. Z korzyścią dla agresora." *Gazeta Wyborcza*, 01.10.2022, <<https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,28968515,ukrainska-nienawisc-do-wszystkiego-co-rosyjskie-jest-zrozumiala.html>>.
- Żebrowska, Anna. "Izaak Babel do boju szedł z nienabitym naganem, ale gdy zabijali i gwałcili inni, nie odwracał wzroku. Chciał widzieć, jak to jest." *Gazeta Wyborcza*, 5.12.2023, <<https://wyborcza.pl/7,75517,30453058,z-sercem-czekistymiedzy-ludzi.html>>.
- Żuchowski, Szymon. Zajaczkowski, Gniewomir. "Milczą muzy, plotą tuzy, czyli bojkot kultury rosyjskiej." *kulturaliberalna.pl*, <<https://kulturaliberalna.pl/2022/03/15/milcza-muzy-plota-tuzy-czyli-bojkot-kultury-rosyjskiej/>>.
- "2 mln zł dla organizatora festiwalu filmów rosyjskich Sputnik nad Polską. 'Protestujemy!'" *Gazeta Wyborcza*, 18.11.2022, <<https://wyborcza.pl/7,101707,29155540,organizator-festiwalu-filmow-rosyjskich-dostal-2-mln-zl-na-festiwal.html>>.
- Беркович, Евгения. "Евгения Беркович — РБК: Я не жалею, что поставила 'Финиста'." *Радио РБК*, <<https://www.rbc.ru/politics/31/08/2024/66cf368a-9a79478f4f84c149>>. "Липовое дело, подлое обвинение, пустой приговор. Женя Беркович — интервью РБК." *Театрал*, 31.08.2024, <<https://www.rbc.ru/politics/31/08/2024/66cf368a9a79478f4f84c149>>.
- "Польская литература онлайн." *facebook.com*, <<https://www.facebook.com/polskayaliteratura/>>.
- "Реестр иностранных агентов в России." *gogov.ru*, <<https://gogov.ru/articles/inagency-21apr22>>.
- "Семь лет тюрьмы за пять бумажек: за что посадили художницу Сашу Скочилленко." *forbes.ru* <<https://www.forbes.ru/forbes-woman/500627-sem-let-tur-my-za-pat-bumazek-za-cto-posadili-hudoznicu-sasu-skocilenko>>.